

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

KIRGIZ TÜRKÇESİNDE PEKİŞTİRİCİ UNSURLAR

Meryem KARATAŞ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ekrem ARIKOĞLU

YÜKSEK LİSANS
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ ANABİLİM DALI

OCAK 2020

KIRGIZ TÜRKÇESİNDE PEKİŞTİRİCİ UNSURLAR

Meryem KARATAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ ANABİLİM DALI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

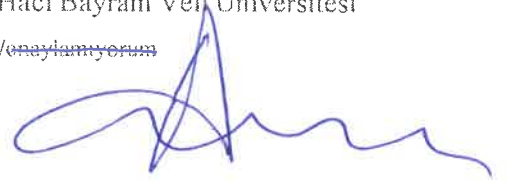
OCAK 2020

Meryem KARATAŞ tarafından hazırlanan “Kırgız Türkçesinde Pekiştirici Unsurlar” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalında Çağdaş Türk Lehçeleri Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Ekrem ARIKOĞLU

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye: Prof. Dr. Dilek ERGÖNENÇ AKBABA

Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye: Prof. Dr. Yavuz KARTALLIOĞLU

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

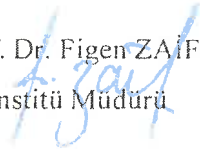
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Tez Savunma Tarihi: 20/01/2020

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Figen ZALF
Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu; tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Meryem Karataş

20.01.2020

KIRGIZ TÜRKÇESİNDE PEKİŞTİRİCİ UNSURLAR

Yüksek Lisans Tezi

Meryem KARATAŞ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĒİTİM ENSTİTÜSÜ

Ocak 2020

ÖZET

Kırgız Türkçesinde pekiştirici unsurların incelendiĒi bu çalışmanın giriş bölümünde ele alınan konunun ne olduĒu ile pekiştirme kavramı açıklanmıőtır. Ayrıca araőtırmanın önemi, sınırlılıkları, araőtırma yöntemleri ve konuyla ilgili önceki çalışmalara deĒinilmiőtir. İkinci bölümde Kırgız Türkçesi ve bu alanda yapılan gramer çalıőmaları hakkında genel bilgi verilmiőtir. İnceleme bölümünde ise konu detaylarıyla ele alınmıő, taranan Kırgız Türkçesi metinlerinden elde edilen rnekler, *Eklerle Yapılan Pekiştirmeler*, *Edatlarla Yapılan Pekiştirmeler*, *Kelimelerle Yapılan Pekiştirmeler*, *Kelime Gruplarıyla Yapılan Pekiştirmeler* olmak üzere dört başlıkta incelenmiőtir.

Bilim Kodu : 30304
Anahtar Kelimeler : Kırgız Türkçesi, Pekiştirme, Gramer
Sayfa Adedi : 81
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Ekrem ARIKOĒLU

INTENSIFIER ELEMENTS OF KYRGYZ LANGUAGE

M.Sc. Thesis

Meryem KARATAŞ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

January 2020

ABSTRACT

In the introductory part of this study, where the reinforcing elements in Kyrgyz Turkish are examined, what is the subject discussed and the concept of reinforcement is explained. In addition, the importance of the research, limitations, research methods and previous studies on the subject are mentioned. In the second part, general information is given about Kyrgyz Turkish and its grammar studies. In the examination section, the subject details have been discussed and the samples obtained from the scanned Kyrgyz Turkish texts have been processed under the titles of *The Reinforcement with The Affixes*, *The Reinforcement with The Prepositions*, *The Reinforcements with Words* and *The Reinforcement with Words Group*.

Science Code : 30304
Key Words : Kyrgyz Language, Reinforcement, Grammar
Page Number : 81
Supervisor : Prof. Dr. Ekrem ARIKOĞLU

TEŞEKKÜR

Bu çalışma sürecinde anlayışı, sabrı ve samimiyeti ile bana yardımcı olan, değerli fikirleri ile beni yönlendiren saygıdeğer hocam Prof. Dr. Ekrem ARIKOĞLU'na, Kırgız Türkçesi ile ilgili kaynaklara ulaşmamda önemli katkıları olan hocam Dr. İbrahim ATABEY'e ve manevî destekleriyle daima yanımda olan kıymetli aileme sonsuz teşekkürler.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	x
1. GİRİŞ	1
2. KIRGIZ TÜRKÇESİ	5
2.1. Kırgız Türkçesinin Temel Yazım Özellikleri	5
2.2. Lehçe Tasniflerinde Kırgız Türkçesinin Yeri	5
2.3. Kırgız Türkçesine Yönelik Türkiye’de Yapılan Çalışmalara Genel Bir Bakış...	9
2.3.1. Kırgız Türkçesi Grameri	9
2.3.2. Kırgız Türkçesi.....	9
2.3.3. Kırgız Türkçesi Grameri	9
3. İNCELEME	11
3.1. Eklerle Yapılan Pekiştirmeler	11
3.1.1. +Añ/ +Oñ:	11
3.1.2. –a/-ö-.....	13
3.1.3. –çI/ çU.....	14
3.1.4. -I/-U-	16
3.1.5. İlgi hâli eki	17
3.1.6. Çıkma hâli eki	17
3.1.7. Emir kipi eki.....	18
3.2. Edatlarla Yapılan Pekiştirmeler	21
3.2.1. bolso	21

	Sayfa
3.2.2. da.....	23
3.2.3. dağı.....	24
3.2.4. dele, dale	26
3.2.5. eken:	28
3.2.6. ele:	30
3.2.7. beken	32
3.2.8. belem	34
3.2.9. ee	36
3.2.10. gana	38
3.2.11. go.....	39
3.2.12. ıya.....	42
3.2.13. bele	45
3.2.14. beym.....	46
3.3. Kelimelerle Yapılan Pekiştirmeler	47
3.3.1. abdan	47
3.3.2. ayabay	49
3.3.3. çılk.....	50
3.3.4. çımkıy.....	52
3.3.5. ebegeysiz	53
3.3.6. eñ	55
3.3.7. ötü.....	57
3.3.8. albette	58
3.3.9. sözsüz	60
3.3.10. şeksiz	60
3.3.11. baarı.....	62
3.3.12. ar.....	64

	Sayfa
3.3.13. öz.....	66
3.4. Kelime Gruplarıyla Yapılan Pekiştirmeler.....	67
3.4.1. Tekrar gruplarıyla yapılan pekiştirmeler.....	67
3.4.1.1. Aynen tekrar grubu	67
3.4.1.1.1. Sıfat işlevli aynen tekrar grubu.....	67
3.4.1.1.2. Zarf işlevli aynen tekrar grubu	68
3.4.1.2. Yakın veya eş anlamlı kelimelerle yapılan tekrar grubu	69
3.4.1.2.1. İsim hâlindeki tekrar grubu.....	69
3.4.1.2.2. Sıfat işlevli tekrar grubu	70
3.4.1.2.3. Zarf işlevli tekrar grubu.....	71
3.4.1.3. Hece tekrarıyla yapılan tekrar grupları	72
3.4.1.3.1. Hece tekrarıyla yapılan sıfat işlevli tekrar grubu.....	72
3.4.1.3.2. Hece tekrarıyla yapılan zarf işlevli tekrar grubu	72
4. SONUÇ	75
KAYNAKLAR	77
ÖZGEÇMİŞ	81

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

Açıklamalar

Alm

Almanca

Alt

Altay Türkçesi

Ar

Arapça

Azr

Azerbaycan Türkçesi

bkz.

Bakınız

bs.

Baskı/ basım

Bşk

Başkurt Türkçesi

C

Cilt

Çuv

Çuvaş Türkçesi

Fr

Fransızca

GT

Genel Türkçe

Hak

Hakas Türkçesi

İng

İngilizce

Krg

Kırgız Türkçesi

Kzk

Kazak Türkçesi

Moğ

Moğolca

Ör

Örneğin

Özb

Özbek Türkçesi

s

Sayfa

S

Sayı

Tat

Tatar Türkçesi

Tkm

Türkmen Türkçesi

Tuv

Tuva Türkçesi

Uyg

Uygur Türkçesi

vb

Ve benzeri

Yay

Yayınları

Örneklerin Alındığı Yazar ve Eser Kısaltmaları

AC	A. Cakıpbekov
AM	Ak Möör
AT	A. Tokombayev
BF	Baldar Folkloru
BK	B. Karagulova
BM	B. Maksutov
CA	Cazgıç Akındar
CM	Cusup Mamay
ÇÖ	Ç. Ömüraliyev
ER	Er Soltonoy
HO	Han Ormon
KB	K. Bekturganova
Kİ	K. İmanaliyev
KŞ	Kara Şumkar
LG	L. Gumilev
MM	A. Murzayev- A. Musayeva
MT	M. Tven
OB	O. Berdigulov
SA	Sadık Alahan
SB	S. Baygaziyeu
SK	Sıngan Kılıç
SM	S. Medetov
UA	U. Abdukayimov
UC	Uzak Col
UC2	U. Cunosbayev
UD	U. Düşönaalı
ÜJ	Ümöt Jaysanuulu

1. GİRİŞ

Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan *Güncel Türkçe Sözlük*'te pekiştirmek kelimesi “ 1. *Sertleştirmek* 2. *Sağlamlaştırmak, tahkim etmek* 3. *Güçlendirmek*” anlamlarına gelmektedir.¹”

Batı dillerinde *intensive* (Ing.), *intensium* (Alm.), *intensif* (Fr.) şeklinde yer alan pekiştirme kavramı, Türk dünyasında *ğüvvetlendirme* (Azr.), *güyçlendirme* (Tkm.), *pekleştirmek/kaavileştirmek* (Ggz), *kuçaytirma* (Özb.), *küçeytme* (Uyg.), *köçeytü forması* (Tat.), *köseyev* (Bşk), *güyçlendiriw* (Kmk) *küçlendiriw* (Krç.-Mlk.), *kuvvatlandırıw/küşeytiw* (Nog.), *küşeytuw* (Kzk.), *küşötüü* (Krg.), *tıñdıları* (Alt.), *tıdı* (Hak.), *küşeldireri* (Tuv), *tıdı* (Şor.) olarak adlandırılmıştır. (Gürsoy Naskali, 1997, s. 69)

Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü* adlı eserinde pekiştirme konusuna geniş yer vermiş, bu konuyu *pekiştirilmiş kelime, pekiştirilmiş özne, pekiştirme edatı, pekiştirme eki, pekiştirme hecesi, pekiştirme sıfatı, pekiştirme ünlüsü, pekiştirme vurgusu, pekiştirme zarfı, pekiştirme* olarak on madde altında incelemiştir. Çalışmada *pekiştirme* kavramı, kök kelimenin belirttiği özelliği çeşitli yollarla yoğunlaştırma, *pekiştirilmiş kelime* ise Türkçede ad, sıfat ve zarf soylu sözlerin açık veya kapalı ilk hecelerinin p, m, r, s ünsüzlerinden biriyle kapatılması ve meydana gelen hecenin, o kelimenin başına eklenmesiyle, benzer hecenin tekrarı esasına dayanılarak kurulan ve bu yolla ilgili olduğu adın veya fiilin taşıdığı anlamı yoğunluk bakımından güçlendiren kelime olarak tanımlanmıştır. Eserde *pekiştirme edatı* ise dahi, da, ki, bile gibi kelimelerin, kelime gruplarının, cümlelerin sonlarına gelerek onları önceki veya sonraki kelimelere, kelime gruplarına bağlayan; bu bağlama görevleri yanında sonuna geldiği dil birliklerine dikkat çekme, güçlendirme, belirtme işlevi de katan edatlar olarak tanımlanmıştır. (Korkmaz, Ankara, s. 173- 174)

Ahat Üstüner, pekiştirme terimini şöyle tanımlar: “*Dilin söz dizimi kurallarından, kelime, ek veya ses unsurlarından birini kullanarak, ifade edilenler arasındaki bir sözün belirginleşmesini sağlamağa; kelime, kelime grubu ve cümle gibi bir dil birliğinin anlamını güçlendirmeğe, kesinleştirmeğe veya belirttiği kavramın aşırılığını bildirmeğe; bir unsura dikkat çekmek veya bu unsuru ön plana çıkarmağa pekiştirme adı verilir.*” Ahat Üstüner, pekiştirme türlerini 1. *Seslerle Yapılan Pekiştirme* 2. *Eklerle Yapılan Pekiştirme* 3.

Kelimelerle Yapılan Pekiştirme 4. Söz Dizimiyle Yapılan Pekiştirme olmak üzere dört bölüme ayırmıştır. (Üstüner, 2003, s. 11-12)

Banguoğlu, pekiştirme terimini *berkitme* olarak adlandırmış ve berkitmeyi vurgu esaslı ele almıştır. Berkitme vurgusu, bir maksadı, bir duyguyu şiddetle belirtmek için söz içinde bir hecenin olağanüstü vurgulanmasıdır. Banguoğlu, berkitme vurgusunu duyuş ve abartma vurgusu olmak üzere iki başlıkta incelemiştir. (Banguoğlu, 1974, s. 121)

Berke Vardar *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'nde *pekiştirmeli* başlığı altında şu açıklamayı yapmıştır: “*Kökin belirttiği özelliği artırıcı nitelik taşıyan ek almış ad, sıfat, belirteç ya da eylemler için kullanılır. Türkçede pekiştirmeli biçimler, çoğu kez sıfatın, kimi durumlarda da adın ilk seslemindeki ünlünün, baştaki ünsüzle birlikte p, m, r, s ünsüzlerinden biriyle ya da ünlüyle başlayan bir ad ya da sıfatın p ünsüzüyle kapatılması sonucu oluşan seslemin aynı sözcüğün başına getirilmesiyle elde edilir*” (ör. *kupkuru, yemyeşil, tertemiz, masmavi vb.*) (Vardar, 2002, s. 159).

Günay Karaağaç, *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü* adlı çalışmasında *pekiştirme* kavramını ‘yoğunlaştırma, kuvvetlendirme’ şeklinde açıklamıştır. Karaağaç, *pekiştirilmiş söz* için şu açıklamayı yapar:

Dillerde aynı türden niteleyici, ilişkilendirici ve açıklayıcılar ile sözlerin pekiştirilmesi, söz dizimi öğelerinin vurgulanması söz konusudur. Değişik dil birimleriyle aynı varlığa gönderim de bir pekiştirmedir. Ayrıca yinelemeler de, sözlerin pekiştirilmesinde önemli görevler üstlenirler. Bazı Hint-Avrupa dillerinde görülen eylem köklerindeki ilk ünsüz ve ilk hece tekrarı da, pekiştirilmiş sözdür: İng. goody-goody ‘yapmacık iyilik eden; yalancı sofu’, wishy-washy ‘renksiz ve hafif; çelimsiz, cansız’, teeny-weeny ‘mini mini, minnacık’. Söz diziminde pekiştirmenin birçok biçiminden yararlanan Türkçede, başka dillerde pek bulunmayan biçim birimlerle yapılmış biçim bilgisel pekiştirmeler de vardır. Türkçede ad, sıfat ve zarf soylu sözlerin açık veya kapalı ilk hecelerinin p, m, r, s ünsüzlerinden biriyle kapatılması ve meydana gelen hecenin, o sözün başına eklenmesiyle, benzer hecelerinin tekrarı esasına dayanılarak kurulan ve bu yolla ilgili olduğu adın veya eylemin taşıdığı anlamı yoğunluk bakımından güçlendiren söz, pekiştirilmiş sözdür (Karaağaç, 2018, s. 637).

Karaağaç, Türkçe sıfatlarda görülen ilk hece tekrarı için şu örnekleri vermiştir: GT *kara* > *kapkara* ~ Moğ. *hara* > *havhara*; GT *ak* > *apak* ~ Moğ. *sagan* > *savsagan*; GT *gök* > *gömgök* ~ Moğ. *höh* > *hövhöh*; GT *yaş* > *yamyaş* ~ Moğ. *noytan* > *novnoytan*; GT *yeşil* > *yemyeşil* ~ Moğ. *nogugan* > *novnogoön*.

Yazar, ön sese *m-* getirilerek veya ilk hece ünlüsünü değiştirilerek: *toprak moprak, et met, çocuk mocuk, masa musa, vb.* Türkçenin hemen hemen bütün komşularında şu veya bu ölçüde görülen *m-* ön sesli yineleme, bu dillerdeki Türkçe etkilerinden biri olarak kabul

edildiğini belirtmiştir. Karaağaç ayrıca, pekiştirilmiş sözlerde anlamı daha da güçlü kılmak için ek yığılması olayında görüldüğü gibi, pekiştirme öncesi ile asıl söz arasına bir –a- ünlüsü daha eklendiğini belirtmiştir: *sap-a-sağlam*, *çep-e-çevre* gibi. *Geçirdiği korkunç kazaya rağmen arabadan sap-a-sağlam çıkabildi. Gittikleri yerde etrafları çep-e-çevre sarılmıştı.* Karaağaç, aynı çalışmada pekiştirme edatı kavramını da ele almış ve şöyle açıklamıştır: “Pekiştirme işlevi olan bağlı biçim birimlerinin diğer adı, pekiştirme edatıdır.” Karaağaç, dillerin bütün yapılarını pekiştirmenin mümkün olduğunu ancak genellikle sıfatlar ve zarflar aracılığıyla cümlelerin pekiştirildiğini ifade etmiştir (Karaağaç, 2018, s. 638).

2. KIRGIZ TÜRKÇESİ

2.1. Kırgız Türkçesinin Temel Yazım Özellikleri

Kırgız Türkçesinin üç diyalekti vardır. Bunlar; Kuzey, Güneybatı ve Güneydoğu diyalektleridir. Kırgız edebî dili, Kuzey diyalektine dayanmaktadır.

Kırgız alfabesi 34 harften oluşmaktadır. Bunların 22'si ünsüz, 8'i ünlüleri temsil eder. /я/, /ё/, /е/, /ю/, /ө/, /у/, /ү/ sembolleri, bir ünsüz ve bir ünlünün birleşmesinden oluşmuştur. Ayrıca Rusçadan giren kelimelerde, /ъ/, /ь/ kesme ve yumuşatma işaretleri kullanılır.

Kırgızcada /а/, /е/, /о/, /ö/, /у/, /ü/ ünlülerindeki uzunluklar şu şekilde yazılır:

аа: аа	өө: өө
ээ: ээ	уу: уу
оо: оо	үү: үү

Kırgız Türkçesinde kelime başındaki /е/ sesi /э/ ile; kelime içindeki /е/ sesi ise /е/ harfiyle yazılır. Uzun /е/ sesi daima /ээ/ harfiyle yazılır.

Rusçada bulunmayan /ö/, /ü/ ve /ŋ/ sesleri için /ө/, /ү/, /ң/ sembolleri kullanılır. (Kasapoğlu Çengel, 2005, s. 34)

Kırgızcadaki /ц/, /ш/ harfleri ile /ъ/, /ь/ işaretleri Rusçadan veya Rusça kanalıyla yabancı dillerden giren kelimelerde görülür. /ц/ (ts) ve /ш/ (şç) çift ünsüzü karşılamaktadır. /ъ/ kesme; /ь/ yumuşatma işareti olarak kullanılır.

Kırgızcada /я/, /ю/, /ё/, /е/ harfleri, genellikle Rusçadan giren kelimelerde görülür: *penяция* “ceza, baskı”, *юбиле* “jübile”.

Bu semboller, bazı Türkçe ve alıntı kelimelerde de kullanılmaktadır: *саясат* “siyaset”, *аял* “kadın”, *моюн* “boyun”.

/х/ harfi, Rusçadan giren kelimelerde ve Arapçadan giren birkaç kelimeye görülür: *химик* “kimya”, *техникум* “lise”, *рахмат* “rahmet, teşekkür.” (Kasapoğlu Çengel, 2005, s. 35).

2.2. Lehçe Tasniflerinde Kırgız Türkçesinin Yeri

Türklük Bilimi’nde tarihî Türk lehçelerinin ilk tasnifinin Kâşgarlı Mahmud tarafından yapıldığı kabul edilir.

Kırgız Türkçesi, Türk lehçeleri tasniflerinde değişik gruplarda yer almıştır. Reşit Rahmeti Arat, Kırgızcaya Türk Şive Grupları maddesinde *tav* grubunda yer vermiştir. Benzing ile

Menges, Kırgızca'yı Aral-Hazar grubunda Kazak, Karakalpak ve Nogay Türkçeleriyle birlikte almıştır. Talat Tekin tarafından yapılan son tasnifte Kırgız yazı dili *tawlı* (Kıpçak) grubundan ayrı olarak *tölü* grubunda değerlendirmiştir.

19. Yüzyıl başlarından beri devam etmekte olan Çağdaş Türk lehçelerinin tasnifi denemeleri dört bölümde incelenebilir. Bunlar:

A. Radloff' un Tasnif Denemesi

Türk dilbiliminin kurucusu Wilhelm Radloff' un tasnif denemesi daha önceki tasnif denemelerine bakarak çok daha bilimsel ve ayrıntılıdır. Radloff Türk diyalektlerini dört gruba ayırmıştır. Bunlar: I. Doğu Diyalektleri, II. Batı Diyalektleri, III. Orta Asya Diyalektleri, IV. Güney Diyalektleri'dir. Radloff, Kırgız Türkçesini Batı diyalektleri grubunda incelemiştir. (Tekin, 2005, s. 142-143)

B. Samoyloviç' e Kadarki Tasnif Denemeleri

Radloff' tan sonra Türk dili ve diyalektleri sırasıyla Vambery (1885), Katanov (1894), Aristov (1896), Cahun (1896), Korş (1910), Ramstedt (1917), Nemeth (1917), Bogoroditskiy (1922) tarafından tasnif edilmiştir. Samoyloviç'ten önceki tasnif denemelerinin en önemlisi ünlü Mongolist ve Altayist Ramstedt'in tasnifidir.

Ramstedt'in Türk dillerini tasnif etmek için kullandığı ölçütler şunlardır:

1. Tek heceli sözlerin sonundaki *ag* ses grubunun durumu
2. Eski Türkçedeki /d/ foneminin korunması ya da /z/ ve /y/ seslerine gelişmesi
3. Söz başındaki /t/ sesinin durumu

Buna göre Ramstedt, Çuvaş Dili, Yakut Dili, Kuzey Grubu, Doğu Grubu, Batı Grubu, Güney Grubu olmak üzere altı grup oluşturmuştur. Ramstedt, Kırgız Türkçesini Batı Grubu (*tag > taw*, *d > y*)'na dâhil etmiştir.

Kırgızca *ağ* ses grubunun *aw*'a değiştiği Batı grubu dilleri arasına dâhil edilmiştir. Oysa bu ses grubu Kırgızcada *ō*'ya gelişmiştir. (*tag > tō*, *bağ > bō*, *sağ > sō*) (Tekin, 2005, s. 145-146).

C. Samoyloviç'in Tasnifi

Samoyloviç, Radloff ve Korş'un tasnif denemelerinden yararlanarak ve kendisinin koyduğu bazı seslik ölçütlere dayanarak Türk dillerinin yeni bir tasnifini yapmıştır. Samoyloviç'in tasnifinde kullandığı ölçütler şunlardır:

1. z > r değişmesi tokuz > tihir
2. d > t/d/y değişmesi adağ > ura
3. bol- > ol- değişmesi
4. -ağ > -iv/ -u, -ağ > -aw değişmesi (tağ > tiv/tu > taw > (tağ /dağ)
5. -ig > -i, -ig, -ık, -ı değişmesi (çok heceli sözlerin sonunda)
6. -ğan > -nı, -ğan, -an değişmesi (kalğan > yulnı, >kalan)

Samoyloviç bu altı seslik ölçüte dayanarak Türk dillerini altı gruba ayırmıştır: I. r grubu (Bulgar), II. d grubu (Uygur, Kuzey Doğu), III. taw grubu (Kıpçak, Kuzey-Batı), IV. tağlık grubu (Çağatay, Güney-Doğu), V. tağlı grubu (Kıpçak, Türkmen, Orta), VI. ol- grubu (Türkmen, Güney-Batı). Samoyloviç Kırgız Türkçesini taw (Kıpçak, Kuzey-Batı) grubuna dâhil etmiştir. Samoyloviç'in tasnifi son derece ayrıntılıdır. Bununla birlikte bu tasnif bugün için eskimiş ve geçerliliğini yitirmiştir. (Tekin, 2005, s. 147-149)

D. Samoyloviç'ten Sonraki Tasnif Denemeleri

Türk dil ve diyalektleri Samoyloviç'ten sonra şu bilginlerce sınıflandırılmıştır: Bogoroditskiy (1934), Ligeti (1941), Räsänen (1949), Baskakov (1952), Reşit Rahmeti Arat (1953), Benzing (1959), Menges (1950) ve Poppe (1965) (Tekin, 2005, s. 149).

Bu tasniflerden Baskakov Türk dillerini Batı Hun Dalı ve Doğu Hun Dalı olmak üzere iki ana gruba ayırmış, Kırgız Türkçesine Doğu Hun Dalı grubunda yer vermiştir (Tekin, 2005, s. 153).

Reşit Rahmeti Arat ise kendisine kadarki bütün tasnif denemelerini gözden geçirdikten sonra y/s, r/z ve l/ş, d/t/-z/y, tağ/taw/dağ, -lı/-lık ve t/-d- ölçütlerine göre Türk dillerinin (kendi deyimi ile Türk lehçe ve şivelerinin) hem tek zamanlı (kendi deyimi ile ufkî hem de çok zamanlı (kendi deyimi ile amudî) tasniflerini vermiştir. Arat'ın tek zamanlı tasnifi şöyledir:

A. Türk Lehçe Grupları

B. Türk Şive Grupları

Arat, Kırgız Türkçesini Türk Şive Grupları içerisinde tav- grubuna almıştır (Tekin, 2005, s. 154-155).

Talat Tekin'in Tasnifi

Çuvaşça dâhil olmak üzere bugünkü Türk dillerini şu altı seslik ölçüte göre sınıflandırmıştır.

1. r = z ve l = ş ses denklikleri: Çuvaşça tîhîr = Genel Türkçe tokuz “9”, Çuv. hîl = GT kış
2. Söz başı h- foneminin durumu: hadak ~ adak, atah, azah, ayak
3. Söziçi ve sözsonu /d/ foneminin gelişimi: adak, atah, azah, ayak
4. /ıg/ ses öbeğinin gelişimi: tağlıg, tağlık, tavlı vb.
5. /ağ/ ses öbeğinin gelişimi: tağ, tav, tō, tū vb.
6. Söz başı t- foneminin durumu: tağlı, dağlı vb.

Tekin, bu altı ölçüte göre Türk dillerini şu on iki gruba ayırmıştır:

1. r- ve l- grubu: Çuvaşça (yazı dili)
2. hadak- grubu: Halaçça
3. atah- grubu: Yakutça (yazı dili), Dolganca (bir süredir yazı dili)
4. adak- grubu: Tuvaca (yazı dili), Tofa (eski adlandırma: Karagas) diyalekti (bir süredir yazı dili)
5. azah ~ azak grubu: Hakasça (yazı dili), Orta Çulım, Mrass, Taştıp, Matur ve Yukarı Tom diyalektleri; Sarı Uygurca, Fuyu Kırgızcası
6. tağlıg- grubu: Altaycanın kuzey diyalektleri (Tuba, Kumandı ve Çalkandu); Aşağı Çulım, Kondoma ve Aşağı Tom diyalektleri
7. tūlu- grubu: Altayca (yazı dili)
8. tōlū- grubu: Kırgızca (yazı dili)
9. tavlı- ya da Kıpçak grubu: Tatarca, Başkurtça; Kazakça, Karakalpakça, Nogayca; Kumukça, Karaçayca- Balkarca, Kırım Tatarcası (yazı dilleri), Karayca (yazı diliydi); Özbekçenin Harezm- Kıpçak diyalektleri
10. tağlık- ya da Çağatay grubu: Özbekçe, Yeni Uygurca (yazı dilleri)
11. tağlı- grubu: Salırca

12. dağlı ya da Oğuz grubu: T rkmenge (yazı dili), Azerbaycan Türkçesi (yazı dili), Türkçe (yazı dili), Gagauz Türkçesi (yazı dili); Horasan Türkçesi,  zbek enin Harezmi Oğuz diyalektleri

Tekin, Kırgız Türkçesini t l - grubuna dâhil etmiştir. (Tekin, 2005, s. 161-167)

2.3. Kırgız Türkçesine Yönelik Türkiye’de Yapılan  alışmalara Genel Bir Bakış

2.3.1. Kırgız Türkçesi Grameri²

Bu  alışma, ses bilgisi (s.41-104) ve şekil bilgisi (s. 105-354) olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Ses bilgisi bölümünde; ünlüler,  ns zler, ses özellikleri ve olayları ele alınmıştır. İkinci bölüm olan şekil bilgisi bölümünde; basit kelime, türemiş kelime, yapım ekleri, isim, sıfat, zamir, zarf, fiil, bağlaç, edat,  nlem konuları on bir başlık altında incelenmiştir. Bu gramer konularından sonra Kırgız Türkçesiyle yazılmı bazı metinler ve bu metinlerin Türkiye Türkçesindeki karşılıkları verilmiştir.

Çalışmanın şekil bilgisi bölümünde yer alan edatlar konusunun alt başlığı olarak incelenen *Pekiştirme Edatları* kısmında edatların hangi yöntemlerle dil birliklerini pekiştirdiği konusunda bilgi ve örnekler verilmiştir.

2.3.2. Kırgız T rk esi³

Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesi karşılaştırmalı olarak hazırlanan eser, Kırgızistan ve Kırgız Türkleri (s. 11- 16), ses bilgisi (s. 19-20), şekil bilgisi (s.25-35), isim (s.39-50), sıfat (s.50-56), zarf (s. 57-58), edat (59-60), bağlaç (s.61-62), zamir (s.63-64), fiil (s.65-79), sıfat-fiil (s.81-82), zarf-fiil (s.83-86) şeklinde on iki başlıktan oluşmaktadır. Eserin *Metinler* bölümünde ise doğa, resim, müzik, okul, edebiyat, meslekler, yönler vb. konu başlıkları yazılmış, bu başlıklara uygun metinlerin yazılabileceği Kırgızca kelimeler ve Türkiye Türkçesindeki karşılıkları verilmiştir. Ayrıca belli başlıklar altında, Kırgız Türkçesi ile ilgili yazılmış diyaloglara yer verilmiştir.

2.3.3. Kırgız Türkçesi Grameri⁴

Kırgız Türkçesi Grameri adlı bu eser, Kırgızistan’da Kırgız Türkçesi ile basılan Türkoloji kitapları, ders kitapları, halk şiiri kitapları gibi eserler taranarak elde edilen malzemelere

² H ly  Kasapoğlu  engel *Kırgız Türkçesi Grameri*, Akçağ Yayınları, Ankara: 2005

³ Ali Tan, *Kırgız Türkçesi (Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesi Karşılaştırmalı)*, Kesit yayınları, İstanbul: 2018

⁴ Tuncer Gülensoy, *Kırgız Türkçesi Grameri*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul: 2016

göre yazılmıştır. Eser, ses bilgisi (s.19-99) ve şekil bilgisi (s.103-172) olmak üzere iki ana başlıktan oluşmaktadır.

3. İNCELEME

3.1. Eklerle Yapılan Pekiştirmeler

3.1.1. +Aŋ/ +Oŋ:

Yapısı: Bu ek, muhtemelen +a-/ +e- isimden fiil yapma eki ile –ŋ fiilden isim yapma ekinin birleşmiş şeklidir.

Kullanım özellikleri: Ek, Kırgız Türkçesinde ünlü uyumuna girerek +aŋ/+eŋ, +oŋ/+öŋ şekillerinde kullanılır.

İşlevi: Genellikle sıfatlara bazen de isimlere gelerek anlamı kuvvetlendirir. (Kasapoğlu Çengel, 2005, s. 106)

ör. *kart-aŋ* ‘yaşlı, kocamış’, *tüz-öŋ* ‘dümdüz yer’, *boş-oŋ* ‘çok gevşek, hafif’.

Качып үлгүрө албай эс акылынан ажырап шашкалактап калгандарын, бала-бакыра, кары-картаң, катын калачына карабай, артынан сая түшкөн кутурган аскерлер бирден терип ат менен тебетип жүрүп кылычтап тапташты. (KŞ, 28)

Kaçıp ülgürö albay es akılınan acırap şaşkalaktaп kalgandarın, bala-bakıra, karı-kartaŋ, katın kalaçına karabay, artınan saya tüşkön kuturgan askerler birden terip at menen tebetip cürüp kılıçтап таптаştı.

Kaçıp yetişemeyip aklını yitirip acele edenlerin, çoluk çocuk; yaşlı ihtiyar; kadın kız oluşuna bakmadan ardından at koşturan kudurmuş askerler hepsini toplayıp at ile çigneyip kılıçtan geçirip bıraktı.

Ал муздак сууга жилиги какшаса, картаң аттын аягы жеңилдеп чучук майы ичкерет экен да. Муну билбесе саяпкер болобу? (KŞ, 156)

Al muzdak suuga ciligi kakşasa, kartaŋ attın ayağı ceñildep çuçuk mayı içkeret eken da. Munu bilbese sayapker⁵ bolobu?

“O buz gibi sudan iliklerine kadar içse, yaşlı atın ayağı iyileşip sucuk yağı gibi incelirdi.” bunu bilmeyen seyis olur mu?

Картаң ат белине күч жыйнабаса чуркай алабы. (KŞ, 157)

Kartaŋ at beline küç cıynabasa çurkay alabı.

Yaşlı at, beline kuvvet gelmezse koşabilir mi?

⁵ Sayapker: Koşu atlarına bakıp eğiten kimse.

Эл үйдөн обочороок, жайкалган көк шибері бар, түзөңүрөөк келген дөбөчөнүн үстүндө улам түгөнгөн сайын үйдөн кызыл чанач менен кымыз таабышып ичип олтурушкан. (КŞ, 88)

El üydön oboçorook, caykalgan kök şiberi bar, *tüzöñüröök* kelgen döböçönün üstündö ulam tügöngön sayın üydön kızıl çanaç⁶ menen kımız taşışıp içip olturuşkan.

Halk evden biraz daha uzakta, gösterişli duran yeşil kalın otların olduğu, düzce bir tepciğın üstünde, bittikçe her evden kırmızı tulum ile kımız getirip içiyorlar.

Кызыл-Жардагы алма бактын алдындагы түзөңдө бийдин он эки канат ак үйү алыстан көзгө урунат. (НО, 184)

Kızıl-Cardağı alma baktın aldındağı *tüzöñdö* biydin on eki kanat ak üyü alıstan közgö urunat. Bey'in, Kızıl Car'daki elma ağacının önündeki düzlükte bulunan on iki tane beyaz ev uzaktan göze çarpıyor.

Тулпар-Таштан өйдөкү тоо этеги түзөңгө таң саарынан бери ар кайдан келип жыйналган куралдуу атчан жигиттердин тобун аралап, Алыбек, Адыл, Андаш жез чочмор Манде, Абыкандар жүрүшөт. (НО, 203)

Tulpar-Taştan öydökü too eteğı *tüzöñgö* tañ sarınan beri ar kaydan kelip cıynalğan kuralduu atçan cigitterdin tobun aralap, Alıbek, Adıl, Andaş cez çoçmor Mande, Abıkandar cürüşöt. Tulpar Taş'ın yukarısındaki dağ eteğinin düzlüğünde tan vaktinden beri her yerden gelip toplanan düzenli atlı delikanlılar yol katetmişler: Alıbek, Adıl, Andaş bakır gürz (top), Mande ve Abıkanlar gidiyor.

Эл балбан күрөш, эр эңишти көрүү үчүн айыл четиндеги түзөңдү карай агылды (НО, 268).

El balban küröş, er eñiştı⁷ körüü üçün ayıl çetindegi *tüzöñdü* karay agıldı.

Halk, pehlivanların güreşini görmek için köyün kenarındaki düzlükten bakmaya başladı.

Элдин баары көкбөрү (улак тартыштын) тамашасын көрүү үчүн айылдын капталындагы түзөңгө казканактап жыйылган. (НО, 28)

Eldin baarı kökbörü (ulak tartıştın) tamaşasın körüü üçün ayıldın kaptalındağı *tüzöñgö* kazkanaktap cıyılğan.

Halkın hepsi gökbörü gösterisini izlemek için köyün yamacındaki düzlükte sıra sıra dizilmiş.

⁶ Çanaç: Tulum, bazı yiyecek, içecekleri koruyucu olarak kullanılan bütün olarak yüzülmüş daha çok keçi derisi.

⁷ Eñiş: İki pehlivanın at üzerinde kapışması tarzında millî oyun türü.

Төр жагы ак мөңгү баскан карагайлуу аска тоо, көйкөлгөн көк шиберлүү өзөндү жара аккан көк кашка тоо суусунун эки өйүзүнө конгон калың айыл, көк шиберлүү түзөңдө чатыраган ак үйлөр көздүн жоосун алат. (НО, 68)

Tör cagı ak möngü baskan karagayluu aska too, köykölgön kök şiberlüü özöndü cara akkan kök kaşka too suusunun eki öyüzünö kongon kalıñ ayıl, kök şiberlüü *tüzöñdö* çatıragan ak üylör közdün coosun alat.

Buzla dolu dik ve kayalık tepe, köknarı çok olan en yüksek kayalık dağ; görkemli, yeşil, sık otlu dere; uçuruma doğru akan mavi, duru dağ suyunun iki yakasına kurulmuş olan büyük köy ve yeşil otlarla dolu düzlükte çok ve görkemli görünen beyaz evler göz kamaştırıyor.

Өзүнө жаккан жерин көтөрүп, жакшыртып, жакпаган бошоң жерин таштап кетчү. (SK, 170)

Özünö cakkan cerin kötörüp, cakşırtıp, cakpagan *boşoñ* cerin taştap ketçü.

Beğendiğin yeri yücelt, güzelleştir; beğenmediğin dayanıksız yeri geç gitsin.

3.1.2. –a/-ö-

Yapısı: Fiil kök ve tabanına gelmektedir.

Kullanım özellikleri: Çok az kullanılan eklerden biridir.

İşlevi: Fiilin anlamını pekiştirir. (Kasapoğlu Çengel, 2005, s. 151)

— *Мен сизден сурап турам, датка. Сизден укканыбыз кызык...* (SK, 118)

— Men sizden *surap* turam, datka. Sizden ukkanımız kızık...

— Ben size soruyorum datka. Sizden duymamız önemli...

— *Сура, Жаке. Сурашка жолуң бар. Сөөк сеники. (SK, 184)*

— Sura, Cake. *Suraşka* coluñ bar. Söök seniki.

— Sor, Cake. Sormaya iznin var. Cenaze senin.

— *Кана, эмне дейсиңер? — деп кесе сурады Бекназар отургандарга кыдырата тиктеп. (SK, 188)*

— Kana emne deysiñer? —dep kese *suradı* Beknazar oturgandarga kıdırata tiktep.

— “Hani ne diyorsunuz?” diye açıkça sordu Beknazar oturanlara sırasıyla bakarak.

Көл кылаасынан кыйла алыс, тоо этектей, өзөндүн оң тарабындагы түзөңдө отурган калың айылдын өйдө жагындагы дөбөчөдө уй мүйүз тарта жоон топ киши отурат. (НО, 243)

Köl kılaasınan kıyla alıs, too etekтей, özöndün oñ tarabındagı *tüzöңdө* oturğan kalıñ ayıldın öydө cagındagı dөbөçөdө üy müyüz tarta coon top kışi oturat.

Göl kıyısından bir hayli uzak, dağ eteği gibi, derenin sağ tarafındaki düzlükte yerleşmiş dolu köyün yukarı tarafındaki tepecikte ev epey insan oturur.

Мерген саадаттан жебе алып, ачасын кermесине иле, жаанын дал ортосуна жебени туура тарта, боюн түзөп, сол колу менен жааны кармай, оң колу менен kermени чое көз кырына алып, бир аз мээлеп турду да, шарт тартты. (НО, 80)

Mergen saadaktan cebe alıp, açasın kermesine ile, caanın dal ortosuna cebeni tuura tarta, boyun *tüzöp*, sol kolu менен caanı karmay, oñ kolu менен kermeni çoye köz kırına alıp, bir az meelep turdu da, şart tarttı.

Mergen sadaktan ok alıp, yayın kirişine takıp yayın tam ortasına oku dümdüz çekip kendini toparladı; sol eli ile yayı kavrayıp sağ eli ile ipi gerip göz ucunda nişan aldı ve hemencecik attı.

3.1.3. –ÇI/ ÇU

Yapısı: Kâşgarlı Mahmud, ünlü sözlüğünde *çu/çü* maddesine yer vererek bu şeklin olumlu ve olumsuz emirleri (yasaklamaları) kuvvetlendirmek için kullanıldığını belirtmiş, *kel çü* ‘hele gel, her hâlde gel’; *barma çu* ‘hele gitme, her hâlde gitme’ örneklerini vererek bu partikelin yalnızca doğrudan hitapta kullanıldığını da ifade etmiştir. (Barutçu Özönder, Güz 2001, s. 75)

Kullanım özellikleri: Modern Türk dili alanında da bu ek-edattan emir (istek) kipinde yararlanıldığı görülür, ek-edat bilinen emir veya emir-istek çekimi üzerine gelerek fiile ‘zorlama’, ‘istek’ fonksiyonlarını katarak kuvvetlendirir. (Barutçu Özönder, Güz 2001, s. 79)

İşlevleri

Emir kipiyle kullanıldığında genellikle uyarı bildirir:

— *Кана, андай аталык кыла турган акылга дыйкан кишини кайдан табабыз? Ким бар? Айтчы, сен ордону, ордо кишилерин жакшы билесиң, айтчы...* (SK, 63)

— Kana, anday atalık kıla turgan akılga dıykan kışini kaydan tababız? Kim bar? **Aytçı**, sen ordonu, ordo kışilerin cakşı bilesin, aytçı...

— Hani, onun gibi babalık yapan akıllı adamı nereden bulalım? Kim var? Söylesene, sen ordunu, ordundaki adamları iyi bilirsin, haydi söyle...

*Шекчил ажо жоокерди айдатып келип, алдына чөк түшүрүп, «И, эки жолу тең арганы сен таптың. Кана, **айтчы**, мынча акылды каериңе катып жүрөсүң?» деп сурайт экен. (SK, 414)*

Şekçil aco cookerdi aydatıp kelip, aldına çök түшүрүп, «İ, eki colu teñ arganı sen taptıñ. Kana, **aytçı**, mınça akıldı kayeriñe katıp cürösün? » dep surayt eken.

Şüpheci han askerle durmadan konuşup önünde diz çöktürüp “İki kere de çözümü sen buldun. Haydi, söyle bakalım, bunca aklı nerden buluyorsun?” diye sordu.

*Мында кайсы чекең ысып отурат? Же таманыбызды тындырбаса, же бир уйку бетин көрбөсөк. Үстүңдү **карачы**, ушинтип жүрүп чирип өлөбүзбү? — деди көйнөгүнүн жеңине катып калган апиийимди ушалап коюп. (UC, 59)*

Mında kaysı çekeñ ısıp oturat? Ce tamanıbizdı tındırbasa, ce bir uyku betin körbösök. Üstüñdü **karaçı**, uşintip cürüp çirip ölöbüzbü? — dedi köynөгүнүн ceñine katıp kalgan apiyimdi uşalap koyup.

“Burada hangisi rahat yüzü gördü? Ya bizi rahat bırakmazsa ya bir uyku yüzü görmezsek. Üstüne baksana, bu şekilde yaşayarak çürüyüp ölecek miyiz?” dedi gömleğinin yenine gizlediği afyonu ovuşturarak.

— Кадырлуу Карасакал, — деди, — өзүңүз ойлонуп **көрүңүзчү**, эч ким билбеген сиз менен шартнамага кантип беш бармакты басыша алабыз? (SK, 429)

— Kadırluu Karasakal, — dedi, — özünüz oylonup **körünüzçü**, eç kim bilbegen siz menen şartnamaga kantip beş barmaktı basışa alabız?

— Kıymetli Karasakal, kendiniz düşünüp görün, hiç kimsenin bilmediği şartnameyi nasıl onaylayabiliriz?

İstek kipi ile kullanıldığında istek, rica, temenni bildirme:

Мусулманкул:

— **Баралычы, сүйлөшөлүчү...** Кандай болуп качты экен, эмне болуп качты экен... Анан көрөбүз эмне кылышты... (SK, 103)

Musulmankul:

— **Baralıçı, süylöşölüçü...** Kanday bolup kaçtı eken, emne bolup kaçtı eken... Anan körörbüz emne kılıştı...

— Gidelim, konuşalım... Nasıl oldu da kaçtı, ne oldu da kaçtı... O zaman görürüz ne yaptılar...

Кимди азгырбайт ушунча мал, ушунча мүлк?! Бля, сүйлөшүп көрөлүчү... (SK, 422)

Kimdi azgırbayt uşunça mal, uşunça mülk?! İya, süylöşüp *körölüçü*...

Kimi yoldan çıkarmaz bunca mal, bunca mülk?! Haydi konuşup görelim...

Бүгүн гана колго алып Самсаалы экөөбүз сизге көрсөтөлүчү деп үйдөн бастырдык. (KŞ, 85)

Bügün gana kolgo alıp Samsaalı ekööbüz sizge *körsötölüçü* dep üydön bastırdık.

Bugün de işi ele alıp Samsaal'ı ikimiz size gösterelim diye evden çıkardık.

3.1.4. -I-/-U-

Yapısı: -ı-, -i-, -u-, -ü- şeklindedir.

Kullanım özellikleri: Kök halindeki fiillere eklenir.

İşlevi: Fiilin anlamını pekiştirme işlevinde kullanılır.

ör. *kız-ı-* ‘hiddetlenmek’, *tal-ı-* ‘çok yorulmak’, *üñ-ü-* ‘bir şeyi delmek’ (Kasapoğlu Çengel, 2005, s. 152)

Секиртме чыйырлуу ашуу жолунда кептелишип, унаа бели талыбас үчүн жүк коюу саамыктала баиталгандыктан, баикы көч коктуну өрдөгөндө, кээ айылдарда үйлөр жеңилдене чечиле, кээ бирлери алдыда көччүлөрдүн жүк коюшун акмалап турду. (НО, 241)

Sekirtme çıyırлуу aşuu colunda keptelişip, unaa beli **talıbas** üçün cük koyuu saamıktala baştalgandıktan, başkı köç koktunu ördögöndö, kee ayıldarga üylör ceñildene çeçile, kee birleri aldıda köççülördün cük koyuşun akmalap turdu.

Zıplayarak aşılan patika yolda rastlaşıp, hayvanın belinin yorulmaması için yük koymayı yavaşlatmaya başladığında ve birinci göç topluluğu vadiyi çıktığında, bazı köylerdeki evler hafifçe seçilmeye başladı, bazıları da karşılarındaki göççülerin yük koyuşunu izleyip durdu.

Уултай эки баласынын элеси бүл-бүл болгончо, кол кирпиги талыганча тиктеп, көзүнүн кычыгынан, бетинин жылгасына аккан жыллуу жашын жоолугунун учу менен улам-улам аарчыды. (KŞ, 130)

Uultay eki balasının elesi bül-bül bolgonço, kol kirpiği talıgança tiktep, közünün kıcıgınan, betinin cılgasına akkan cıluu caşın coolugunun uçu menen ulam-ulam aarçıdı.

Uultay iki çocuğunun gölgesi gözden kaybolana kadar, kirpiği yorulana kadar uzun uzun bakıp, gözünün ucuyla, yüzünün damarlarına akan ılık yaşını yazmasının ucu ile tekrar tekrar sildi.

3.1.5. İlgi hâli eki

Yapısı: Eski Türkçeden beri kullanılan geniz sesi /ŋ/, Kırgız Türkçesinde bu ekin sonunda /n/ ye dönüşmüştür. (Kasapoğlu Çengel, 2005)

Kullanım özellikleri: Kırgız Türkçesinde ilgi hâli eki ünlüyle biten isimlere kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumuna göre +nın/ +nin/ +nun/ +nün; tonlu ünsüzle biten isimlere +dın/ +din/ +dun/ +dün; tonsuzla biten isimlere +tın/ +tin/ +tun/ +tün şekilleri ile eklenir. (Kasapoğlu Çengel, 2005)

İşlevi: İlgi hâli ekini alan isim tekrarlı kullanılınca anlamı pekiştirir. (Kasapoğlu Çengel, 2005, s. 166)

Бул кара шумкардын тумшугу, буттары, кеби-сыны мыктынын мыктысы. (KŞ, 66)

Bul kara şumkardın tumşugu, buttarı, kebi-sını mıktının mıktısı.

Bu kara şahinin gagası, ayakları, boyu posu güzeller güzeli.

3.1.6. Çıkma hâli eki

Yapısı: Çıkma hâli, +DAn/+DOn ekiyle ifade edilir.

Kullanım özellikleri: Tonluyla biten isimlere d’li; tonsuzla biten isimlere ise t’li şekiller eklenmektedir. /a/, /ı/, /u/ ünlüsü taşıyan isimlere +dan, +tan; /e/ ve /i/ ünlüsü taşıyan isimlere +den, +ten; /o/ ünlüsü taşıyanlara +don, +ton; /ö/ ve /ü/ ünlüsü taşıyanlara +dön, +tön ekleri getirilir. I.ve II. Şahıs iyelik eklerinden sonra ekin /d/si, /n/ye dönmekte ve /n/, bazen düşmektedir: kolum-dan > kolum-nan > koluman “elimden” gibi. (Kasapoğlu Çengel, 2005, s. 174)

İşlevi: Birbirinin aynı olan iki sözden birisinin sonuna gelerek anlamı kuvvetlendirir: tüzdön tüz “dümdüz”, köptön köp “pek çok”, tikeden tike “büsbütün” gibi. (Kasapoğlu Çengel, 2005, s. 173)

Ким билет, кыямы келсе молла Алымкул аларды «азирет ханга кол көтөргөн, канына забын кылган» деп, акыйкаты да ошондой, өзү түздөн-түз катнашкан эмес, «сен айткансың» деше албайт, далил таба алышпайт, беркилерди жазага тартып жиберип кообу да бар (SK, 149).

Kim билет, kıyamı kelse molla Alımkul alardı “aziret hanga kol kötörgön, kanına zabın kılğan” dep, akıykatı da oşondoy, özü **tüzdön-tüz** katnaşkan emes, “sen aytkansın” deşe albayt, dalil taba alışpayt, berkilerdi cazaga tartıp ciberiş koobu da bar.

Kim bilir, imam Alımkul onları hazreti hana el kaldıran, ölümüne sebep olanlar diyerek - hakikati de öyle- düpedüz karışmadı “Sen söyledin.” demediler, delil bulamadılar. Berikileri cezalandırıp gönderme korkusu da var.

Генерал Вейнберг Кокондогу полковник Скобелев баишылык кылган орус-казак отряды менен түздөн-түз хан ордосун, Кудаяр-хандын керт баишынын амандыгын коргоого алды. (SK, 300)

General Veynberg Kokondogu polkovnik Skobelev başçılık kılğan orus-kazak otryadı menen **tüzdön-tüz** han ordosun, Kudayar-handın kert başının amandığını korgoogo aldı.

General Veynberg Kokanlıyı Albay Skobelev’in başkanlık ettiği Rus-Kazak ekibi ile dosdoğru han ordusunu, Kudayar hanın canını korumaya aldı.

Мурдагы кол бала хандар менен түзүлгөн «шартмана» кагаздарды бетине кармап, эми Исхакты түздөн-түз кыйратмак болуп, туш-тараптан кеңири фронт ачты. (SK, 371)

Murdagi kol bala handar menen түзүlgön “şartnama” kagazdardı betine karmap, emi İshakı **tüzdön-tüz** kıyratmak bolup, түş-taraptan кеңірі front açtı.

Önceki esir hanlar ile oluşturulan şartname kâğıtlarını yüzüne kapatıp, şimdi İshak’ı düpedüz yok edip, güneyde geniş cephe açtı.

— A-am! — деп кыйкырат жааш поручик желиге, ал өлүм коркунучун такыр теңине албай, улам бир замбирекке ачык**тан**-ачык ликилдеп жетип, делөөрүп жүрөт. (SK, 135)

— A-at! — деп kıykırat caş poruçik celige, al ölüm korkunuçun takır teñine albay, ulam bir zambirekke açıк**tan** açıк likildep cetip, delöörüp cüröt.

— Aat! diye bağırды genç teğmen rüzgâra karşı. O ölüm korkusunu hiç kendine yakıştırmadığından bir zembereğe apaçık hızla yürüyüp heyecanlandı.

3.1.7. Emir kipi eki

Yapısı: Kırgız Türkçesinde emir kipi teklik ikinci şahsın eksiz kullanımı mevcuttur. Bunun yanında emri kuvvetlendiren –GXn (-gın, -gin, -gun, -gün/ -kın, -kin, -kun, -kün) eki de teklik ikinci şahıs eki görevindedir. -gIIA, -gUIA ekleri ise emir kipi çokluk ikinci şahıs

ekleri olarak kullanılmaktadır. Bu ekin gı(n) +lar eklerinin birleşmesiyle olduğu düşünülmektedir. (Kudaybergenov, Tursunov, & Sıdıkov, 1980, s. 223)

Kullanım özellikleri: -gıla, -gile, -gula, -gülö şeklinde kullanılmaktadır. Kırgız Türkçesinde emir kipi eki olarak kullanılan –gıl/-gUl eklerinin sonuna gelen –a/ -e, aslında hitap edatıdır ve özellikle çekimli fiillerden sonra geldiği zaman, içinde soru ve emir ifadesi taşıyan bir kuvvetlendirme vazifesi görür. (Hacıeminoğlu, 2015, s. 35)

İşlevi: Emri kuvvetlendirir.

Исхак орус чиновниктери менен алака кылууга аракеттенип, «Тамыр бололу, жардам бергиле, көлөкөңөргө алгыла» деп, көп тартуу менен Токмок уездине элчи жиберди (SK, 262).

İshak orus çinovnikteri menen alaka kılıuga arakettenip, ‘Tamır bololu, cardam bergile, kölököñörgö algıla’ dep, köp tartuu menen Tokmok uyezdine elçi ciberdi.

İshak Rus yöneticiler ile ilişki kurmaya çabalayıp, “Birlik olalım, yardım edin, korumanıza alın” diyerek ağır hediyeler ile Tokmok kazasına elçi gönderdi.

— *Аттангыла! Аттангыла!* — деп жаагын жанып чапты жарчылар. (SK, 262)

— Attangıla! Attangıla! — dep caagin canıp çaptı carçılar.

— Atlanın! Atlanın! — diye durmadan bağırarak koşturdu tellallar.

Жакишы үмүт менен, жакишы ниет менен жашагыла. (SK, 366)

Çakşı ümüt menen, çakşı niyet menen çaşagıla.

Güzel umut ile iyi niyet ile yaşayın.

Палбандар, чарпышып кетпегиле, тыякта өкүмдарлар отурушат, ыйбаа кылгыла.. (SK, 96)

Palbandar, çarpışıp ketpegile, tıyakta ökümdarlar oturuşat, ıybaa kılgyla...

Pehlivanlar, kapışıp gitmeyin, orada hükümdarlar oturuyor, tevazu gösterin...

Абил бий: «Келгиле, баатыр уул, кымыздан иче отургула...» деп, үнүн жылажын кылып кымыз сунат. (SK, 454)

Abil Biy: ‘Kelgile, baatır uul, kımızdan içe oturgula...’ dep, ünün cılacın kılıp kımız sunat.

Abil Bey, sesini yumuşatarak: “Gelin, batır oğul, kımızdan içedurun...” diyerek kımız sundu.

Узун койгула. Кийин укпай калган элем деп өкүнбөй турган болгула. Сөзүм бир! (SK, 35)

Ugup koy**gula**. Kiyin ukpay kalgan elem dep ökünböy turgan bol**gula**.

Dinleyin. Sonra duymadım diye pişman olmayın.

Мени силер өлтүргүлө. Сырттан сөөгүн кордобойт, иттин баласынын колуна бербегиле, бир сураганым ушул. (SK, 111)

Meni siler öltür**gölö**. Sırttan söögün kordoboyt, ittin balasının koluna berbegile, bir suraganım uşul.

Beni siz öldürün. İt yavrusunun eline vermeyin, tek dileğim bu.

Аттарыңарды тандап айгырлардан кармап мингиле. (KŞ, 46)

Attarıңardı tandap aygırlardan karmap mingile.

Atlarınıızı seçip aygırlardan tutup binin.

Азыр уулун экөөң ызы-чуудан алыс, окчун ээн талаага баргыла да, атты жайдактап кое бергиле. (KŞ, 132)

Azır uuluñ eköñ ızy-çuudan alıs, okçun een talaaga bargıla da, attı caydaktap koyo bergile. Şimdi oğullarının ikisi gürültü patırtıdan uzak; ötede تنها alana git de, atın eyerini çıkar.

Курал таптагандарды топтоп, артка жибергиле. Аялдарга кол тийгизбегиле. (НО, 145)

Kural taştagandardı toptop, artka cibergile. Ayaldarga kol tiygizbegile.

Kurallara uymayanları toplayıp, arka tarafa gönderin. Kadınlara el sürmeyin.

Олжого түшкөн аттарды каза болгондордун үй-бүлөлөрүнө үлөштүрүп бергиле, жарадарларды да унутпагыла, — деди Ормон хан. (НО, 180)

Olcogo tüşköñ attardı kaza bolgondordun üy-bülölörünö ülöştürüp bergile, caradarlardı da unutupagıla, — dedi Ormon han.

“Ganimet atlarını ölenlerin ailelerine paylaştıırıp verin, yaralıları da unutmayın.” dedi Ormon Han.

Келгиле, аттан конгула... кадырлуу, сыйлуу мейман болгула... (SK, 459)

Kelgile, attan kongula... kadırluu, sıyluu meyman bolgula..

Gelin, attan inin... Kıymetli, sayygıdeğer misafirler olun...

Башка жолубуз болсо айткыла, жаңылбай, мүдүрүлбөй ошол жолго түшүп да көрөлү... (SK, 372)

Başka colubuz bolso ayt**kıla**, cañılбай, müdürülböy oşol colgo tüşüp da körölü...

Başka yolumuz varsa söyleyin, yanılmadan, sürçmeden bu yola düşüp görelim...

Бул олтургандардан кимиңер болсо да күн сайын эртели-кеч ошол ителгиге көзөмөлчү болгула. (KŞ, 63)

Bul olturgandardan kimiñer bolso da күн sayın erteli-keç oşol itelgige көзөмөлчү **bolgula**.
Bu oturanların hangisi olursa olsun her gün sabahтан akşama kadar bu doğana nöbetçilik edin.

3.2. Edatlarla Yapılan Pekiştirmeler

Pekiştirme edatları, kelimelerin, kelime gruplarının, cümlelerin sonlarına gelerek onları önceki veya sonraki kelimelere, kelime gruplarına ve cümlelere bağlayan; aynı zamanda bu bağlama görevleri yanında sonuna geldiği dil birliklerine dikkati çekme, pekiştirme, belirtme işlevi katan edatlardır. (Kasapoğlu Çengel, 2005, s. 343)

3.2.1. bolso

Yapısı: Tek şekilli bir edattır. Sadece ‘*bolso*’ şeklinde kullanılır.

Kullanım özellikleri: Hem bağlama hem de kuvvetlendirme edatıdır. (Hacıeminoğlu, 2015, s. 247) Kırgız Türkçesinde de kuvvetlendirme edatı olarak kullanılmaktadır.

İşlevi: Cümlelerin yardımcı unsurunun bir şarta bağlı olduğunu gösterir.

Аманчылык болсо, али көп катташабыз, Теңирберди аке. (SK, 20)

Amançılık **bolso**, ali köp kattaşabız, Teñirberdi ake.

Sağlık olursa, daha çok görüşürüz, Teñirberdi ağabey.

Өз ара таарыныч эчтеме эмес, ушунча зарыл болсо, ийри отуруп түз кеңешип алабыз, азыр биз жат акимден кутулушубуз керек. (SK, 311)

Öz ara taarınıç eçteме emes, uşunça zarıl **bolso**, iyri oturup tüz keñeşip alabız, azır biz cat akimden kutuluşubuz kerek.

Kendi kendilerine dargınlık bir şey değil, öyle elzem olsa, eğri oturup doğru konuşuruz, şimdi bizim yabancı hâkimden kurtulmamız gerek.

Ошол куйтулардан азыр алдында болсо, колу эмес тиши менен тамактап, тиши менен кекиртегин үзгүдөй эле. (SK, 314)

Oşol kuytulardan azır aldında **bolso**, kolu emes tişi менен tamaktap, tişi менен kekirtegin üzgüdöy ele.

O şimdi önünde **olsa**, eli ile değil dişi ile yiyip, dişi ile boğazını

Күч кимде болсо, оомат кимде болсо, эл кимде болсо хан ошол! (SK, 342)

Küç kimde **bolso**, oomat kimde **bolso**, el kimde bolso han oşol.

Güç kimde ise, kısmet kimde ise, halk kimde ise han odur.

*Мусулмандын мусулмандык бир милдети ушул, колунан келсе, бирөө **болсо** да, кайридинди, адашканды ак жолго үндөп, мусулман коомуна тартуу. (SK, 356)*

Musulmandın musulmandık bir mildeti uşul, kolunan kelse, biröö **bolso** da, kayridindi, adaşkandı ak colgo ündöp, musulman koomuna tartuu.

Müslümanın Müslümanlık görevi, elinden geldiği kadar, bir kişi de olsa, gayrimüslimi, şaşıranı doğru yola çağırıp, Müslüman topluluğuna çekmektir.

*Эмне **болсо** да, шамалдай тийип, шамалдай качып, ат үстүндө, ата журттун кең талаасында кармашууну көксөп, Исхак кырк ашуун кытайча сүйрөтүп, калган беи миң колу менен Маргаландан сыртка чыкты. (SK, 379)*

Emne **bolso** da, şamalday tiyip, şamalday kaçıp, at üstündö, ata curtun keñ talaasında karmaşuunu köksöp, İshak kırk aşuun kıтайча süyrötüp, kalgan beş miñ kolu menen Margalandan sırtka çıktı.

Ne de olsa, rüzgâr gibi gelip rüzgâr gibi gidip, at üstünde, ata yurdun geniş topraklarında savaşmayı özleyen İshak kırktan fazla sürükletip kalan beş bin askeri ile Margalan'dan dışarı çıktı.

*Ителги **болсо** жанагы бүркүттү алган сыяктуу артынан сая түшүп отуруп, жалпайта тээп түшүрөт. (KŞ, 61)*

İtelgi **bolso** canağı бүrküttü algan sıyaktuu artınan saya түşüp oturup, calpayta teep түşüröt. Doğan ise biraz önceki kartalı aldığı gibi ardından gölgede oturup çukura itip düşürdü.

*Кадыркул менен Курманкулдун өзүлөрү **болсо** жапан мышыктын торолгон балдарын кармагандай болушту. (KŞ, 95)*

Kadırkul menen Kurmankuldun özülörü **bolso** capan mışıktın torolgon baldarın karmaganday boluştu.

Kadırkul ile Kurmankul'un kendileri ise yabanî kedinin büyüyen yavrularını yakaladı.

*Бүркүт аз күн **болсо** да талаадан жем жегенге көнүп калды. (KŞ, 99)*

Bürküt az күn **bolso** da talaadan cem cegende könüp kaldı.

Kartal, az gün olsa da tarladan yem yemiş olmasına kanaat etti.

*Бир бечаранын жалгыз баласына энчилеген жорго тайы **болсо** да алдырып келип сойдуруп таштайт. (KŞ, 123)*

Bir beçaranın calgız balasına ençilegen corgo tayı **bolso** da aldırıp kelip soydurup taştayt.

Bir biçarenin yalnız çocuğuna düşen (pay) rahvan tayı ise getirtip kestirip attı.

3.2.2. da

Yapısı: Kırgız Türkçesinde bu edatın 'de' şekli yoktur, daima 'da' şeklinde kullanılır. Türkiye Türkçesinde da/de şeklindedir.

Kullanım Özellikleri: Sonuna geldiği unsurun anlamını pekiştirmekle birlikte bazen tasdik anlamı da katar. Bütün kelime türlerinden sonra gelir (Kasapoğlu Çengel, 2005, s. 344).

İşlevleri:

Pekiştirme bildirme:

Ошол учурда оң жактан да, сол жактан да, көп кошун жайнап чыкты. (SK, 14)

Oşol uçurda oñ caktan **da** sol caktan **da** köp koşun caynap çıktı.

O sırada sağ taraftan da sol taraftan da askerler dolup taşı.

Отуз тогуз бекти кырып таптоо да бир, жалгыз Мусулманкулду өлтүрүү да бир. (SK, 74)

Otuz toguz bekti kırıp taştoo **da** bir, calgız Musulmankuldu öltürüü **da** bir.

Otuz dokuz kabileyi yok etmek de bir, sadece Musulmankul'u öldürmek de bir.

Нүзүп жооп айткан жок, козголгон да жок, чакчарылып турган душманын тиктеген да жок. (SK, 83)

Nüzüp coop aytkan cok, kozgolgon **da** cok, çakçarılıp turgan düşmanın tiktegen **da** cok.

Nüzüp, ne cevap verdi ne yerinden oynadı ne de hiddetlenen düşmanına baktı.

Хан деген башкага да, өзүнө да калыс болушу ылазым! (SK, 92)

Han degen başkaga **da**, özünö **da** kalış boluşu ılaзыm!

Han dediğinin başkasına da kendisine de adil olması lazım!

Fiili kuvvetlendirme:

Ал аскердин уюткусун гана сактап калды да, канчалык кооптуу болгонуна карабай көпчүлүгүн таратып жиберди. (SK, 72)

Al askerdin uyutkusun gana saktap kaldı **da**, kançalık kooptuu bolgonuna karabay köpçülüğün taratıp ciberdi.

O askerin özünü dahi gizleyip ne kadar tehlikeli olduğuna bakmadan kalabalağı dağıtıp gönderdi.

Даамды унчукпай отура сызышты да, бата тилене, келгендер Тилекматтын акылына көнгөндөн башка арга жок экенине көңүлдөрү уюп аттанышты. (НО, 290)

Daamdı unçukpay otura sızıştı **da**, bata tilene, kelgender Tilekmattın akılına köngöndön başka arga çok ekenine köñöldörü uyup attanıştı.

Tadı ses çıkarmadan gelenler Tilekmat'ın aklına uymaktan başka çare olmadığına razı olup atlandılar.

3.2.3. **dağı** “da, de, dahi, bile, daha”

Yapısı: Bu edat *tak-* fiilinden *-ı* zarf-fiil eki ile türetilmiştir. “Eski Türkçeden itibaren bugünkü yazı diline kadar kullanılagelen *tağı/ dağı/ dağı* hem kuvvetlendirme, hem de bağlama edatı olarak kullanılmaktadır.” (Hacıeminoğlu, 2015, s. 138) Bu edat *tağı* edatında söz başında *t->d-* ötümlüleşmesinin meydana gelmesi ile ortaya çıkmış bir edattır.

Kullanım özellikleri: “Dağı” aslında Eski Türkçeden bugüne kadar Türkçenin her döneminde işlek olarak kullanılmış “*tağı/ dağı/ dağı/ dağı*” bağlama ve pekiştirme edatıdır. (Ergönenç Akbaba, 2004, s. 963)

İşlevleri:

Cümleye “bile, dahi” anlamı vererek anlamı kuvvetlendirir:

*Акактап оозун ачкан бойдон **дагы** эки жакты бат-бат каранды. (SK, 15)*

Akaktap oozun açkan boydon **dağı** eki caktı bat-bat karandı.

Soluk soluğa kalıp ağzını açsa bile iki tarafa tez tez bakındı.

*Дароо эңиле, кара жалдан мылтыкты **дагы** ашырышка батынды. (SK, 15)*

Daroo eñile, kara caldan miltıktı **dağı** aşırıška batındı.

Hemen kaparak kara yeleden tüfeği bile geçmeye yeltendi (cesaretlendi).

*Аскербашы **дагы** эле ат ойнотуп дөңдө. (SK, 13)*

Askerbaşı **dağı** ele at oynotup döñdö.

Komutan dahi at sürüp kabardı.

*Саргайып турса **дагы** жалбырактай, көп сырдуу сүйлөй алган адам экен. (OB)*

Sargayıp tursa **dağı** calbıraktay, köp sırduu süylöy algan adam eken.

Yaprak gibi sararsa dahi çok gizemli konuları konuşabilen bir adammış.

*Жер салмактуу ыр сунуп окуң десем, муну **дагы** эт менен жейби дейсиз. (BK)*

Cer salmaktuu ır sunup okuñ desem, munu **dağı** et menen ceybi deysiz.

Dünya değerinde bir şarkı önerip “Okuyun!” desem bunu bile “Etle yiyelim mi?” diye soruyorsunuz.

*Андан кийинкилерин **дагы** көрөрмүн деп өзүн бир аз жоошуткан. (UA)*

Andan kiyinkilerin **dagı** körörmün dep өзүн bir az cooşutkan.

“Ondan sonrakileri bile görüyorum.” diye kendini biraz sakinleştirdi.

*Туулган калаам Англиядан кабар жок, Кат **дагы** жок Жонатан Свифттен. (AA)*

Tuulgan kalaam Angliyadan kabar cok, kat **dagı** cok Conatan Sviftten.

Doğduğum şehir İngiltere’den haber yok, mektup bile yok Conatan Swift’ten.

*Улгайып калсам **дагы** эстеп баарын, Жантайдын окуясын айтам элге. (OB)*

Ulgayıp kalsam **dagı** estep baarın, Cantaydın okuyasın aytam elge.

Yaşlansam bile hepsini hatırlayıp Cantay’ın hikâyesini anlatırım halka.

*Менин **дагы** кийгим келет элечек. (OB)*

Menin **dagı** kiygim kelet.

Benim bile eleçek⁸ giyesim geliyor.

“daha” anlamı vererek kuvvetlendirme ifade eder:

***Дагы** биртке ичер сууң бар экен, шордуу... (SK, 58)*

Dagı birtke içer suuñ bar eken, şorduu...

Biraz daha içme suyun varmış, çok tuzlu...

*Бир тоодон туруп кыйкырса бир тоонун кийиги шагырап үрккөнү жапжаңы болуп көз алдына келе баштады, **дагы** үмүт болуп жүрөгүн дүкүлдөтө баштады. (SK, 61)*

Bir toodon turup kıykırса bir toonun kıyіgi şаğırap үrkkönü carcañı bolup köz aldına kele başladı, **dagı** ümüt bolup cürögün düküldötö başladı.

Bir dağdan haykırsa diğer dağın geyiğinin şakırdayıp үrkmesi yeniden gözünün önüne gelmeye başladı, bir daha ümitlenip kalbi küt küt atmaya başladı.

*Далай жолу ошентип ич майларын агызгандан кийин саяпкер аттын табын **дагы** башка ыкмага салды. (KŞ, 156)*

Dalay colu oşentip iç mayların ağızgandan kıyin sayapker attın tabın **dagı** başka ıkmaga saldı.

Birçok kez öylece iç yağlarını akıttıktan sonra at bakıcısı (seyis) atın keçesini daha başka yola koydu.

*Үч күн өткөндөн кийин **дагы** алыска кире жөнөттү Ибрайым-Ло. (KŞ, 32)*

Üç күn ötköndön kıyin **dagı** alıska kire cönöttü İbrayim-Lo

⁸ Eleçek: Kırgız kadınlarının millî başlık türü.

Üç gün geçtikten sonra daha uzağa kiralık at arabası gönderdi İbrayim-Lo

*Ага чейин **дагы** бир жолу ойлонуп көрүңүз. (KB)*

Aga çeyin **dagı** bir colu oylonup körünüz.

O zamana kadar bir kez daha düşünün.

*Бир аз жогорулаганда **дагы** бир айылдын карааны көрүндү. (UA)*

Bir az cogorulaganda **dagı** bir ayıldın karaanı köründü.

Biraz yükseldiğinde bile bir köyün karaltısı göründü.

***Дагы** жаңы падиша болуптур дейм. (UA)*

Dagı cañı padşa boluptur deym.

“Daha yeni padişah oldu.” diyorum.

*Дүйнөсү **дагы** бир жолу ташыды. (UA)*

Düynösü **dagı** bir colu taşıdı.

Dünyası bir kez daha yıkıldı.

***Дагы** эмнеге ыйлап жатасың, тыйының колунда турбайбы? (CA)*

Dagı emnege ıylap catasın, tıyınıñ kolunda turbaybı?

Daha niye ağlıyorsun, paran elinde durmuyor mu?

Cümleye “gibi” anlamı verir:

*Супатай төрт аяктап **дагы** эмгектеп жылып жөнөйт. (KŞ, 144)*

Supatay tört ayaktap **dagı** emgektep cılıp cönöyt.

Supatay dört ayaklı gibi emekleyerek ilerleyip gitti.

*Балам, чыдаган жаның **дагы** чыдай тур. (UA)*

Balam, çıdagan canıñ **dagı** çıday tur.

Yavrum, çıkmayan canın gibi dayan.

3.2.4. dele, dale

Yapısı: da edatı ile ele edatı birleşiminden oluşmuştur.

Kullanım özellikleri: Bağlandığı sözcükten önce veya sonra gelebilir. (Kasapoğlu Çengel, 2005, s. 345)

İşlevleri: da, de bağlacı görevinde kullanılır:

*A **деле** киши, биздин көзү өткөн даткабыздын туугандарынан... (SK, 437)*

A **dele** kişi, bizdin közü ötkön datkabızdın tuugandarınan...

O adam da bizim vefat eden datkamızın akrabalarından...

*Нааразы элге көп **деле** нерсе керек эмес болучу. (SK, 294)*

Naarazı elge köp **dele** nerse kerek emes boluçı.

Razı olmayan halka çok da şey lazım olmaz.

*Аталықты биз **деле** жакшы көрөбүз. Жакшы киши. (SK, 73)*

Atalıktı biz **dele** cakşı köröbüz. Cakşı kişi.

Hanı biz de seviyoruz. İyi insan.

*Тиги илгери катын падыша тушунда эле букарасы болгон кичүү жүз казактарын **деле** курутуп ийбептир. (HO, 118)*

Tigi ilgeri katın padişa tuşunda ele bukarası bolgon kiçüü cüz kazaktardın **dele** kurutup iybeptir.

Orada, orta yaşlı kadın padişah karşısında henüz vatandaşları, tebası olan Küçük Cüz Kazaklarını da bitirivermiştir.

*Ителги алчу куш Кудайбергендин өзүнүн куштарынын арасында **деле** бар болчу. (KŞ, 64)*

İtelgi alçu kuş Kудaybergendin özünün kuştarının arasında **dele** bar bolçu.

Doğan alıcı kuşu Kудaybergen'in kendi kuşlarının arasında da var gibi.

— Басыгы **деле** өзү, кирпиги **деле** өзү, көзү **деле** өзү айланайын аке!.. — деп, өрттөнүп Сарыбайга айтып барды Мадыл байкуш. (SK, 213)

— Basıgı **dele** özü, kirpiği **dele** özü, közü **dele** özü aylanayın ake!.. — dep, örttönüp Sarıbayga aytıp bardı Madıl baykuş.

— Davranışı (yürüyüşü) da kendine has, kirpiği de kendine has, gözü de kendine has kurban olayım ağabey! diye yanıp tutuşarak Sarıbay'a söyledi zavallı Madıl.

*Шумкардын тулку бою **деле** айт-айт деп турбайбы! (SK, 25)*

Şumkardın tulku boyu **dele** ayt-ayt dep turbaybı!

Şahinin tüm gövdesi de hayda hayda diye ses etmez mi?

*Элдин көбү майда малдан, кара малдан **деле** кол жууп калышкан. (HO, 217)*

Eldin köbü mayda maldan, kara maldan **dele** kol cuup kalışkan.

Halkın çoğu küçükbaş hayvan da büyükbaş hayvan da kaybetti.

Cümleye “hâlâ” anlamı verir:

*Жарым саат өттү, **дале** сыздатат. (KA)*

Carım saat öttü, **dale** sızdatat.

Yarım saat geçti hâlâ sızlıyor.

Дале ооруп турат. (КА)

Dale oorup turat.

Hâlâ ağrıyor.

Жок, дале табылбады. (ÇO)

Cok, **dale** tabılbadı.

Yok, hâlâ bulunamadı.

Дале тойбойсуң ээ? (ÇA)

Dale toyboysuñ ee?

Hâlâ doymuyosun he?

Дале жооп жок. (MT)

Dale coop cok.

Hâlâ cevap yok.

Дале натыйжа жок. (MT)

Dale natıyca cok.

Hâlâ sonuç yok.

3.2.5. **eken**: “ki, acaba”

Yapısı: Kırgızcada soru cümlelerinde çekimli fiilden sonra gelen ‘*eken*’, Eski Türkçedeki ‘*erki*’ şüphe edatından gelişmiştir. ‘*Eken*’ iş veya hareketle ilgili şüphe ve tereddütü bildirir. (Kasapoğlu Çengel, 1996, s. 644-645)

Kullanım özellikleri: Kırgızcada ‘*eken*’, bir yandan birleşik çekim yapmakta; bir yandan da soru cümlelerinde şüphe edatı işlevi görmektedir. (Kasapoğlu Çengel, 1996, s. 643)

İşlevi: Genellikle soru cümlelerinde şüphe ve tereddüt bildirmektedir. (Kasapoğlu Çengel, 2005, s. 345)

Дагы эмнеден кабары бар болду экен? (SK, 142)

Dağı emneden kabarı bar boldu **eken**?

Başka neden haberi oldu ki?

Кырк байталга ат алганды ким койду экен ага? (SK, 56)

Kırk baytalga at algandı kim koydu **eken** aga?

Kırk kırsığa kim isim verdi ki ağabey?

Экинчи чабуул кай тараптан келер экен? (SK, 16)

Ekinçi çabuul kay taraptan keler **eken**?

İkinci saldırı ne taraftan gelir acaba?

— *Какбааштын айлына бардыңызбы? Келди деди эле, келери менен дагы бирдеме деген экен а? — деди каны ичине тартып. (SK, 56)*

— Kakbaştın aylına bardınızby? Keldi dedi ele, keleri menen dağı birdeme degen **eken** a? dedi kanı içine tartıp.

— İhtiyarın köyüne gittiniz mi? Geldi dedi de, geldiği gibi bir şey daha söylemiş öyle mi? dedi hiddetlenerek.

Ана, уктуңарбы! Ана! Бул элдин мырзасы ушул ишти кылып отурса (!) уурусу кайсы жолдордо жүрөт экен! (SK, 61)

Ana, uktuñarby! Ana! Bul eldin mırzası uşul işti kılıp otursa (!) uurusu kaysı coldordo cüröt **eken!**

Aaa duydunuz mu! İşte! Bu halkın beyi bu işi yaparsa (!) hırsızı hangi yollarda yürür acaba!

Көрүп калган эстүү-баштуулар күрөң түлкүнүн жалтылдаган кооз жүндөрүн байкашып калтар экен го деп баамдашат. (KŞ, 48)

Körüp kalgan estüü-baštuular küröñ tülkünün caltıldagan kooz cündörün baykaşıp kaltar **eken** go dep baamdaşat.

Gören akılı başında kişiler kahverengi tilkinin parıldayan güzel tüylerini farkedip “Kutup tilkisiymiş galiba.” diye tespitte bulundular.

Эрксизден качкан досторум кылчактап кайда калды экен?.. (CA)

Erksizden kaçkan dostorum kılçaktap kayda kaldı **eken?**

Kölelikten kaçan dostlarım tasalanıp nerede kaldılar acaba?

Апам ал учурда кандай акыбалда болду экен? Кимибизди боолголоп, коркту экен. (CA)

Aпам al uçurda kanday akıbalda boldu **eken?** Kimibizdi boolgolop, korktu eken?

Annem o zamanda nasıl bir durumda idi acaba? Hangimizi düşünüp de korktu ki?

Кемаль бул жолу эмне жорук көрсөттү экен деп ойгонуу менен ал мектепке жөнөдү. (CA)

Kemal bul colu emne coruk körsöttü eken dep oygonuu menen al mektepke cönödü.

“Kemal bu yolu ne şekilde gösterdi acaba?” diye düşünerek mektebe doğru yöneldi.

Эмне болуп кетти экен? (СА)

Emne bolup ketti **eken?**

Ne oldu da gitti acaba?

Аны өзүмдөн четтеткенге мен кантип бардым экен? (СА)

Anı özümdön çettetkenge men kantip bardım **eken?**

Onu kendimden uzaklaştırma yoluna nasıl girdim acaba?

3.2.6. **ele:**

Yapısı: Kırgız Türkçesinde iki ayrı “ele” kullanılmaktadır. Bunlardan biri yardımcı fiil olarak kullanılır ve cümleye geçmiş zaman anlamı verir. İkincisi ise “belirtme” ifade eder. Her ikisi de cümlenin anlamını kuvvetlendirmektedir (*Kudaybergenov, Tursunov, & Sıdıkov, 1980, s. 320*). Bizim değindiğimiz “belirtme” ifade eden ‘ele’dir.

Kullanım özellikleri: “ele” sözcüğü daima ilgili sözcükten sonra gelir ve anlamını kuvvetlendirir (*Kasapoğlu Çengel, Kırgız Türkçesi Grameri, 2005, s. 347*). Cüneyt Akın, *Kırgız Türkçesi ile Moğolca Arasındaki Ortak Bir Edat ‘ele’* başlıklı makalesinde ele edatının da, de, daha, sadece, öylesine anlamlarını verdiğini, cümlenin bütün öğelerinin sonuna gelerek anlamı kuvvetlendirdiğini ifade etmiştir. Ayrıca bu ekin Moğolcada bazı durumlarda ‘la/le’ye değiştiğini ve ilgili kelimedenden sonra gelerek nitelediği kelimenin anlamını genelleştirdiğini dile getirmiştir (Akın, 2014, s. 73).

İşlevi: Kuvvetlendirme ifade eder.

Жанындагы нөкөрлөрүнөн кымкуутта аскербааши ажырай түшкөн эле. (SK, 14)

Canındaki nökörlörünön kımkuutta askerbaşı acıray tüşkөн **ele**.

Yanındaki askerler ile komutan kargaşada ayrı düşmüşler.

Ууртуна кан чыга түшкөн эле, ал киркиреп алсыз үн салып, удайчыны атынан чакырды, аны жардамга чакырды. (SK, 15)

Uurtuna kan çıga tüşkөн **ele**, al kirkirep alsız ün salıp, udayçını atınan çakırdı, anı cardamga çakırdı.

Avurtuna kan dolmuştu, o hırıldayarak cılız bir sesle bağırıp, beyin korumasına adıyla seslenip onu yardıma çağırdı.

Нөкөрлөр кыйла артта ат жалына өбөктөшүп, жолбун октон корунушуп, ийрилишип турушкан эле. (SK, 16)

Nökörlör kıyla artta at calına öböktөşүp, colbun okton koronuşup, iyirilişip turuşkan **ele**.

Askerler bir hayli arkada atın yelesine kapanıp soysuz oktan korunup, bir araya gelip karşı koymuşlar.

Ал бүгүн да арпасын көрүү үчүн эле келген болуучу. (SK, 18)

Al bugün da arpasın körüü üçün **ele** kelgen boluuçu.

O bugün de arpasına bakmak için gelmiş.

Эки-үч тутам жулуп алпарып балдарга куйкалап берип алдап турсамбы деп келдим эле. (SK, 19)

Eki-üç tutam culup alparıp baldarga kuykalap berip aldap tursambı dep keldim **ele**.

“İki üç tutam yolup çocuklara kavurup vererek onları kandırsam mı?” diye düşündüm de.

Учурашканым болсун деп, Теңирберди аке, тебетейлик бир сүлөөсүн ала келдим эле. (SK, 20)

Uçuraşkanım bolsun dep, Teñirberdi ake, tebeteylik bir sülöösün ala keldim **ele**.

Selamım olsun diye Teñirberdi ağabey, başlıklık bir vaşağı alıyorum.

Эч пайдасы жок дайым эле бузула берген ордодон такыр көңүлү калып, ордого жакын киши деп, мурда эле кыртышы сүйбөгөн Бекназар пансатты жек көрүп калган болуучу. (SK, 23)

Eç paydası çok dayım **ele** buzula bergen ordodon takır köñülü kalıp, ordogo cakın kişi dep, murda **ele** kırtışı süybögön Beknazar pansattı cek körüp kalgan boluçu.

Hç faydası olmayan, daima yenilen ordudan tamamen usanıp, orduya yakın kişi olduğu için de başından beri kendisinden hoşlanmayan Beknazar, birliğin başındaki kişiden nefret etmiş.

Эгер сизге чын эле аскер жардамы керек болуп турса, анда сиз ошондой жардамды бере ала турган мамлекетке кат жазып, этегине мөөр басып, сурашка акыңыз толук бар. (SK, 298)

Eger sizge çın **ele** asker cardamı kerek bolup tursa, anda siz oşondoy cardamdı bere ala turgan mamleketke kat cazıp, etegine möör basıp, suraşka akıñız toluk bar.

Eger size gerçekten de asker yardımı lazım olursa o zaman sizin o yardımı verebilecek ülkeye mektup yazıp sonuna mühür basıp o yardımı istemeye sonuna kadar hakkınız var.

Аны алып Ташкентке ошол эле жылдын октябрь айынын жарымында келет. (ММ)

Anı alıp Taşkentke oşol **ele** cıldın oktyabr ayının carımında kelet.

Onu alıp Taşkent’e o yılın Ocak ayının ortasında keldi.

Эмне үчүн? Ушунун озү эле көп нерсени айтып турат. (ММ)

Emne üçün? Uşunun özü **ele** köp nerseni aytıp turat.

Niçin? Onun kendisi de çok şeyi söylüyor.

Жакын эле жерге күрсүлдөп замбиректин огу түшүп жатты. (SK, 377)

Çakın **ele** cerge kürsüldöp zambirektin ogu түшүп cattı.

Yakın yere güm diye top mermisi düştü.

Чын эле бир бийик чынар өсүп турган эле. (SK, 414)

Çın **ele** bir biyik çınar ösüp turgan ele.

Gerçekten de büyük bir çınar yetişmiş.

3.2.7. beken

Yapısı: “bı” soru eki ile “eken” ilgecinin birleşmesiyle oluşmuştur. Getirildiği isim ya da fiil cümlelerine “acaba, öyle mi, muhtemelen” anlamı kazandırır; kuşku ve tahmin içerir. (Kasapoğlu Çengel, 2005, s. 347)

Kullanım özellikleri: Saadet Çağatay, “*Türkçede ki < erki*” adlı makalesinde soru cümleleriyle bağlı olan “ki”lerden bahsetmiştir. Çağatay, W. BANG’in, Turkologische Briefe V, § 7’de Uygurcada geçen soru ve ünlem olabilecek cümlelerin bir türünün ‘mu’ soru ekinden sonra ‘ärki’ edatını aldığını vurguladığını ifade etmiştir. “*BANG, Dîvânu Lugatî’t- Türk’ten ‘ol kelür mü erki’ ‘o gelir mi ki’ soru cümlesini almış ve bunun Turfan metinlerinde belli olduğunu fakat bunun burada –mu ‘mı’ ekini tekit ettiğini hatırlatmıştır. Bu küçük soru cümlesinin Türkiye Türkçesinde aynı şekilde ärki yerine ki ile sorulduğu göz önünde tutulursa, bu ekin i- fiilinde olduğu gibi, r sesini düşürerek ve –mi ekiyle bağlanarak vokal düşmesine mâruz kaldığı hemen gözükür.*”

Çağatay, fiilden sonra gelen *ki*’lerin eski *erki*’nin kalıntıları olduğunu ve bazı yerlerde sözcük tekidi veya vurgu kanunlarına uyarak yerlerini değiştirdiklerini dile getirmiştir. (Çağatay, 1964, s. 245) Kırgız Türkçesinde de ‘bı’ soru eki ile ‘eken’ ilgecinin birleşiminden oluşan ‘beken’ yapısı ‘mu erki’ yapısının yer değiştirmiş şekli olarak kullanılmaktadır.

İşlevi: Kuşku ve tahmin bildirir.

*Карыган карышкыр дагы бир шумдугун көрсөткүсү келди **бекен** ?.. (SK, 17)*

Karıgan karışkır dağı bir şumdugun körsötküsü keldi **beken** ?..

Yaşlanan kurdun bile bir kurnazlık edesi mi geldi acaba?

*Арасынан кай бир аттардын басыгы тааныш сезилип кетти. Темирлер **бекен**? (SK, 27)*

Arasınan kay bir attardın basıgı taanış sezilip ketti. Temirler **beken**?

Aralarından hangi atların gittiği tanıdık geldi. Temirler mi acaba?

*Кудайберген: «Калтар тебетей жалгыз Канаттын башына жарашат **бекен**, биздин башка да жарашат» деп койду. (KŞ, 51)*

Kudaybergen: “Kaltar tebetey calgız Kanattın başına caraşat **beken**, bizdin başka da caraşat.” деп koydu.

Kudaybergen: “Tilki derisi başlık yalnızca Kanat’ın başına mı yakışıyor, bizim de başımızla yakışır.” dedi.

— *Алиги жигиттин атын алмакчы экенсиңер, анын малы жүз **бекен**, — деп такыктады бий. (НО, 98)*

— Aligi cigittin atın almakçı ekensinер, anın malı cüz **beken**, — деп takıktadı biy.

— Adı geçen delikanlının adın almayacakmışsınız, onun malı yüz değil mi? diye ısrarla sordu bey.

*Кенесары: — Жаңы кабар бар **бекен** силер жактан? — деп Жангарақты карады. (НО, 130)*

Kenasarı: — Caңı kabar bar **beken** siler caktan? — деп Cangaraçtı karadı.

Kenasarı: “Yeni bir haber var mı acaba sizin taraftan? diye Cangaraç’a baktı.

*Биздин эл да ошондой күнгө жетер **бекен** деген ой жадымда жүрөт. (НО, 210)*

Bizdin el da oşondoy küngö ceter **beken** degen oy cadımda cüröt.

Bizim ülke de o günlere gelir mi acaba düşüncesi aklımda dolaşıyor.

*«Булардын миңбашысы бар **бекен**?».. — деп күңк этти Ибрагим Хайал өзүнө өзү суроо берип. (SK, 53)*

‘Bulardın miñbaşısı bar **beken**?’ — деп күңk eti İbragim Hāyal özünö özü suroo berdi.

“Bunların binbaşısı var mı acaba?” diye mırıldanarak kendi kendine sordu İbrahim

Hayal.

*Асмандын ашуусу бар **бекен**? (KŞ, 27)*

Asmandın aşuusu bar **beken**?

Gökyüzünün geçidi var mı acaba?

*Айзаада дайыма элек болууга тырышчу. Баласынын күйүтүнөн кара күйүндү чычала болуп жүргөн кайнененин көңүлү жумшаар **бекен**, жылыр **бекен** дечу. (SK, 177)*

Ayzaada dayıma elpek boluuga tırışçu. Balasının küyütünön kara küyündü çıçala bolup cürgön kaynenenin көңүлү cumşaar **beken**, cılır beken deçü.

Ayzaada daima uysal olmaya gayret eder. Çocuğunun üzüntüsüyle kara kömürü yarı yanmış olan kayınvalidenin kalbi yumuşar mı acaba, ılır mı acaba dedi.

*Орустарды токтотууга казак туугандардын чамасы жетер **бекен**? — деди Жангараç бий. (НО, 92)*

Orustardı toktotuuga kazak tuugandardın çaması ceter **beken**? — dedi Hangaraç biy.

“Rusları durdurmaya Kazak kardeşlerimizin çabası yeter mi acaba? dedi Hangaraç

Bey.

*Казак жеринен алып өтүү кыйын болор **бекен**, орустар жардам бербесе, — деди Калыгул. (НО, 166)*

Kazak cerinen alıp ötüü kıyın bolor **beken**, orustar cardam berbese, — dedi Kalıgul.

“Kazak halkı ile alıp geçmek zor olur mu acaba, Ruslar yardım etmezse?” dedi

Kalıgul.

*«Өз атыбызды минип чапсак болор **бекен**?...» деди Кудаяр-хан. (СК, 405)*

‘Öz atıbyzdı minip çapsak bolor **beken**?’ dedi Kudayar- han.

“Kendi atımıza binip gitsek olur mu ki?” dedi Kudayar Han.

3.2.8. belem

Yapısı: bı soru eki ile kuvvetlendirme edatı olan ele’nin birleşmesinden oluşur.

Kullanım özellikleri: 2. veya 3. şahıs ekleriyle kullanılabilir (belem/belen).

İşlevi: Sorunun anlamını kuvvetlendirir. (Kasapoğlu Çengel, 2005, s. 348)

Tahmin ifade eder:

*Ооматы кеткенде өз токоюнда жүрүп жолборс ачка өлөт деген ырас **белем**.*

Ooomatı ketkende öz tokoyunda cürüp colbors açka ölot degen ıras **belem**.

Talihsizliği yüzünden, kendi ormanında yaşayan kaplanın açlıktan öldüğü doğru mu acaba?

*Бул тарапка жаңы келатканы **белем**, эки жакты көз кыйыгы менен чалып, те алыстан сырдуу тиктеген тоо бааштарына көз кадап келет. (СК, 199)*

Bul tarapka cañı kelatkanı **belem**, eki caktı köz kıyığı menen çalıp, te alıstan sırduu tiktegen too başтарына köz kadap kelet.

Bu tarafa yeni mi geldi ki, iki tarafı göz ucuyla gözetleyip taa uzaktan gizemli görünen dağ başlarına gözlerini dikti.

*Булардын аргасыз түрүн көрүп боору ачыды **белем**, бийдин элтүзөрү бийге эптеп бир жооп айтармын деп аттанмакчы болду. (SK, 243)*

Bulardın argasız türün körüp booru açıldı **belem**, biydin eltüzörü biyge eptep bir coop aytarın деп аттанмакчы болду.

Bunların çaresiz hâllerini görünce yüreği sızladı mı ki, beyin beye bir şekilde bir cevap veririm diye yola çıktı.

*Өч алып, жаны тири болсо баягы байкуш кызды таап келет **белем**?.. (SK, 278)*

Öç alıp, canı tiri bolso bayagı baykuş kızıdı taap kelet **belem**?..

Öcünü aldıktan sonra hayatta kalırsa önceki zavallı kızı bulup gelir mi acaba?

*Туугандын алаканынын деми, туугандын кубаты ошол туңгуюк сыз жерде да сезилип турсун дегени белем, өбөк болуп, кубат болуп жатсын дегени **белем**?! (SK, 286)*

Tuugandın alakanının demi, tuugandın kubatı oşol tuңguyuk sız cerde da sezilip tursun degeni belem, öbök bolup, kubat bolup catsın degeni **belem**?!

Akrabanın (kardeşin) avuçlarının gücü, akrabanın desteği bu bomboş, nemli yerde de hissedilsin diye mi, yoksa biraraya gelip güçlü olsunlar diye mi acaba?!

*Эки-үч эсе көп кокондуктардын үч күн бою чымындыгын чычайтты **белем** биздин жигиттер. (HO, 211)*

Eki-üç ese көп kokonduktardın üç күн boyu чымındыгын чıçayttı **belem** bizdin cigitter.

İki üç kat fazla sayıdaki Kokanlıları üç gün boyu altına sıçırttı mı acaba bizim oğlanlar.

*İрденip, эл катарына кошулуп калбайт **белем**. (UA)*

İrdenip, el katarına кошулup kalbayt **belem**.

Büyüyüp halk arasına karışmaz mıyım?

*Баатырдын тукуму кем болот деген туура **белем**, ким билет. (CA)*

Baatırdın tukumu kem bolot degen tuura **belem**, kim билет.

“Bahadır nesli az olur.” dedikleri doğru mudur, kim bilir.

*Бу бийлик дегениң кумар сыяктуу болот **белем**. (CA)*

Bu biylik degeniñ kumar sıyaktuu bolot **belem**.

Bu beylik dediğın kumar gibi oluyor demek.

*Сени сүйбөсөм маңкурттап болуп жүрө бербейт **белем** тынч эле. (KC)*

Seni süybösöm maңkurttay bolup cürö berbeyt **belem** tınc ele.

Seni sevmesem mankurt gibi dolaşmazdım herhalde.

3.2.9. ee

Yapısı: Cümleleri pekiştirmek için genellikle sona eklenen bir ünlem edatı olduğu anlaşılmaktadır. Edatın muhataptan cevap beklemek için söylenen bir pekiştirici olduğu kabul edilebilir. Bazen cümle başında kullanıldığı tespit edilmiştir.

Kullanım özellikleri: Çoğunlukla cümle sonunda kullanılır; bazen cümle başında kullanıldığı da bilinmektedir. ‘ee’ sözünü söyleyen kişi bu sözcüğün yardımı ile karşısındaki kişinin konu hakkındaki fikrini öğrenmek ister. Sorulan soruya mutlaka bir cevap beklendiğinin vurgulanmasına yardımcı olur. (Kudaybergenov, Tursunov, & Sıdıkov, 1980, s. 323)

İşlevleri

Rica

Кадыркул менен Курманкул эптеп эле кызыл куштун качканын тилеп келатышат. «Эми бир жанагыдай болсо ээ. Күн да катуу ысыды. (KŞ, 92)

Kadirkul menen Kurmankul eptep ele kızıl kuştun kaçkanın tilep kelatışat. «Emi bir canagıday bolso **ee**. Kün da katuu ısıdı.

Kadirkul ile Kurmankul bir şekilde kırmızı kuşun kaçmasını diliyorlar. “ Şimdi bir az önceki gibi olsa ya. Hava da çok ısındı.

Soru

Мындан он чакты күн мурун торуна түшкөнүн, ошондо эле «бул бүркүт Кутунбеттики болуп жүрбөсүн» деп шек алганын отургандарга айтып берди. Ал түгүл: «Бүркүтүңдүн үнүн таанып келген экенсиң ээ» деп Кутунбетти жылмайып карап койду. (KŞ, 109)

Mından on çaktı kün murun toruna tüşkөнүн, oşondo ele «Bul бүrküt Kutunbettiki bolup cürbөsүн» dep şek alğanın oturgandarga aytıp berdi. Al tügöl: «Bүrkütündүн ünün taanıp kelgen ekensin **ee**» dep Kutunbettiki cılмайıp karap koydu.

Bundan on gün kadar önce tuzağına düşenin, “ Bu kartal Kutunbet’inki olmasın?” diye şüphelendiğini oturanlara söyledi. O değil: “Kartalının sesini tanımıyor musun he?” diye gülümseyerek Kutunbet’e baktı.

А байкуш, жатакчы. Жалгыз бээң ууланып өлүп, кудай сени төбөңдөн төрт колдон уруп салды ээ?! Эми кулунуңду жетелеп жөнө?! (KŞ, 113)

—A baykuş, catakçı. Calgız beenj uulanıp ölüp, kuday seni töböndөн төrt koldon urup saldı **ee?! Emi kulunundu cetelep cönö?!**

—Ah zavallı, catakçı⁹. Yalnız kısrakın zehirlenip öldü, Allah senin yolunu dört bir yandan şaşırttı he! Şimdi kulununu¹⁰ alıp git!

Мен койго баратып: «Ушунча малы туруп молдо башы менен ушундай кылат экен ээ» дедим ичимден. (UC, 99)

Men koygo baratıp: «Uşunça malı turup moldo başı menen uşunday kılát eken **ee**» dedim içimden.

Ben koyuna gidip: “Onca malı varken baş imam ile böyle yapmış hee?” dedim içimden.

Эркектен да ушундай сулуу адам чыгат экен ээ? (CA)

Erkekten da uşunday suluu adam çıgat eken **ee**?

Erkeğin de böyle güzeli olur muymuş yahu?

Көз жеткен, күн тийген жердин баары меники ээ?! (CO)

Köz cetken, күn tiygen cerdin baarı meniki **ee**?!

Bu uçsuz bucaksız, güneşin değdiği yerlerin hepsi benim he?

Nida

— *Ээ, айланайын. Ошол чабышка кошпой кунаныңды анан кайсыга кошосуң? (KŞ, 114)*

— **Ee**, aylanayın. Oşol çabışka koşpoy kunanındı anan kaysıga koşosun?

— Ayy, kurban olayım. O savaşa koşmadığın kunanını¹¹ sonra nereye koşacaksın?

Ээ кайсы бирин айтайын, Абыке. (БМ)

Ee kaysı birin aytayın, Abıke.

E hangi birini söyleyeyim Abıke.

Ээ балам, турмушта ар кимдин өз орду болот. (КЫ)

Ee balam, turmuştа ar kimdin öz ordu bolot.

Ee yavrum hayatta herkesin kendi yeri vardır.

⁹ Catakçı: Hayvan sürüleri olmadığı için yaylaya göçemeyip yaz kış aynı yerde kalan, yaşayan.

¹⁰ Kulun: Kulun, altı aya kadarki at yavrusu.

¹¹ Kunan: 1. İki üç yaşına basan erkek at. 2. İki üç yaşına basan büyükbaş hayvan.

3.2.10. gana

Yapısı: Cümle başında kullanılmamaktadır.

Kullanım özellikleri: Sayıların hemen ardından gelerek sayıya ‘daha’ anlamı katar. Bir kelimesi ile birlikte “sadece, yalnız” anlamı verir.

İşlevi: Cümleye da, daha, dahi, bile, yalnız, sadece anlamları katarak pekiştirme bildirir.

*Кайта, эч капарсыз **gana**, каралжын саргыч мурутунун алдынан текебер жымыйып тиктен турду. (SK, 11)*

Kayta eç kaparsız **gana**, karalcın sargıç murutunun aldınan tekeber cımyıp tiktep turdu.

Tekrar hiç haber bile vermeden, karamsı sarı bıyığının altından kibirli bir şekilde gözlerini almadan baktı.

*Эми кандай **gana** тыбырабасын натыйжасы куру бакыруу, куру жулунуу, окко жылаңач төшүн тосуп чабуу... (SK, 13)*

Emi kanda **gana** tıbrabası natiycası kuru bakıruu, kuru culunuu, okko cılaңaç töşün tosup çabuu...

Şimdi ne kadar kıvransa da boş; boşuna bağırmak boşuna sakınmak oku çıplak döşü ile karşılayıp

*Бир **gana** удайчысы ээрчип жүрдү. (SK, 14)*

Bir **gana** udayçısı eerçip cürdü.

Sadece koruması peşine takılıp gitti.

*Сарыбай мүнүшкөр Теңирбердинин көңүлүн **gana** улап койду. (SK, 19)*

Sarıbay münüşkör Teñirberdinin köñülün **gana** ulap koydu.

Sarıbay, kuşçu Teñirberdi’nin bile gönlünü aldı.

*Оттун жогору жагында кымкап тонду желбегей жамынып, чарчагансып үлдүрөп отурган киши **gana** козголбоду. (SK, 22)*

Ottun cogoru cagında kımkap tondu celbegey camınıp, çarçagansıp üldüröp oturgan kişi **gana** kozgolbodu.

Ateşin yanında deri (brokar) paltosunu hafifçe üstüne almış, yorulmuş oturan adam yerinden kıpırdamadı bile.

*Ошону **gana** кулакка салып коёлу деп... (SK, 24)*

Oşonu **gana** kulakka salıp koyolu dep...

Sadece onu söylemek istedik....

*Бекназар үн чыккан жакка серп тааптап ким экенин таанып алган жок, бозомтук таңкы шоола ичинде кара атчан ат ойнотуп камчысын булгап турганын **гана** көрдү. (SK, 25)*

Beknazar ün çıkkан cакка серп таптап ким екенін таанып алган cок, бозомтук таңкы шоола ішінде кара атчан ат ойнотуп камчısını булгап турганın **гана** көрдү.

Beknazar sesin geldiği tarafa şöyle bir baksa da ordakinin kim olduğunu bilemedi, dumanlı tan yeri aydınlığında кара, ат binen, atını oraya buraya oynatan adamın sadece kamçısını salladığını gördü.

*Султан Бабыр үй-бүлөсүн **гана** алып, аз гана кишилері менен качып жолго чыккан экен ошондо. (SK, 37)*

Sultan Babır üy-bölösün **гана** алып, аз гана кішілері менен качып colго чыккан екен ошондо. Babür Sultan sadece ailesini алып аз кіші ile качып yola чыкмыş öyleyse.

*Ошондой кыйын мезгилде бизди **бир гана** киши унуткан жок, ал Жусуп Турусбеков эле. (MM)*

Oşondoy kıyın mezgilde bizdi **bir гана** кіші unutkan cок, ал Cusup Turusbekov ele.

Öyle zor bir zamanda bizi sadece bir кіші unutmadı, o da Cusup Turusbekov.

***Бир гана** кызыккан адамдар билген кеңешиме. (CA)*

Bir гана kızıkkан adamdar bilgen кеңеşме.

Sadece ilgilenen кіşilerin bildiği müşavere.

***Бир гана** шартым бар: биз эртеңден калбай Римде болушубуз керек. (CA)*

Bir гана şartım bar: biz ertenden kalbay Rimde boluşubuz kerek.

Yalnız bir şartım var: Bizim sabahtan Rim’de olmamız gerek.

3.2.11. go

Yapısı: Pekiştirme görevinde kullanılan bir son çekim edatıdır.

Kullanım özellikleri: Cümleye ‘muhtemelen, herhalde’ anlamı verir.

İşlevleri: Genellikle sonuna geldiği unsura soru anlamı katar. Ayrıca bazı cümlelerde anlatılan düşünceyi tasdikler. (Kasapoğlu Çengel, 2005, s. 349)

Soru

*Шабдан: — «Атаңды өлтүргөнгө энеңди алып бер» деген да акыл бар **го**, апай. Буга эмне дейбиз?! (SK, 432)*

Şabdan: — ‘Atandı öltürgöngö enendi alıp ber’ degen da akıl bar **go**, apay. Buga emne deybiz?!

Şabdan: “Babanı öldürene al anneni ver.” diyende de akıl mı var teyze? Buna ne diyeceğiz?!

Өзүң билесиң, үкем, баары сенин көз алдында болуп өттү go,—деди Абил бий. (SK, 454)

Өзүң билесин, үкөм, баары сенин көз алдында болуп өттү **go**, —dedi Abil biy.

“Sen bilirsin үкөм hepsi senin gözünün önünde olup bitti değil mi?” dedi Abil Bey

Чайналып жүрүп төгүлдүк go, чабышып жүрүп түгөндүк go?! (SK, 457)

Çaypalıp cürüp tögüldük go, çabışıp cürüp tügöndük **go**?!

Büyüdük de döküldük he, savaşır da tükendik he?!

Киндик каны тамган ата-журтунан, атабабасынын ушунча кең өлкөсүнөн таман коёр, баш калкалар жер калбаптыр go ошондо. (SK, 37)

Kindik kanı tamgan ata-curtunan, atababasının uşunça keñ ölkösünön taman koyor, baş kalkalar cer kalbaptır **go** oşondo.

Doğum yeri olan anavatanında, atalarının bu geniş ülkesinde ayak basıp sığınacak yer kalmamıştır o hâlde.

Pekiştirme:

Биз go алыстан тоо ашып келдик, а сиз быяктан түз жол менен келдиңиз go, келери замат камынтпай каптап кирсеңиз алигиче Узун-Агач бекетин азирет хандын баатыр кошуну алып коймок. (SK, 133)

Biz **go** alıstan too aşır keldik, a siz bıyaktan tüz col menen keldiñiz **go**, keleri zamat kamıntpay kaptap kirseñiz aliğiçe Uzun-Ağaç beketin aziret ħandın baatır koşunu alıp koymok.

Biz ki uzaktan dağları aşır geldik, ya siz bu taraftan düz yoldan geldiniz. Siz gelir gelmez böyle hazırlıksız istila ederseniz daha önce adı geçen Uzun Ağaç bölgesini hazreti Han’ın bahadır askerleri alır.

Узун түндүн аязы канчалык жылуу кийинсең да эки беттин отун, мурундун учун жалап-жуктап турат go чиркин. (KŞ, 44)

Uzun tündün ayazı kaçalık cıluu kiyinseñ da eki bettin otun, murundun uçun calap-cuktap turat **go** çirkin.

Uzun gecenin ayazı ne kadar kalın giyinsen de iki yanağın ısını, burnunun ucunu yalayır yutar ah zavallım.

O! Жылда эле, Теңирберди акө, бүркүтүмдү тытыңыздын башына кондуруп берип мйнетиңизге теңшерик боло берем go! (SK, 19)

O! Cılda ele, Теңирберди аке, бүркүтүмдү титınızдын başına konurup berip miynetinizge teñşerik боло берем **go**!

O! Теңирберди ағабей, kartalıмı dutunuzun başına kondurup sizin tarlanızı korumanıza ben yardımcı olurum yahu!

Tahmin

Четтеп басканды кылыч менен коркутуп ортого күргүчтөсө чачылганы жыйналсын деген жандалбас эле go, ыркы кеткен ордо бириксин деген ниет эле go?.. (SK, 84)

Çettep baskandı kılıç menen korkutup ortogo kürgüçtösö çaçılғанı cıynalsın degen candalbas ele go, ırkı ketken ordo biriksin degen niyet ele **go**?

Uzakta yaşayanı kılıç ile korkutup ortaya kovalasa dağıлан toplansın, parçаланан hanlık biraraya gelsin diye niyet etmiş olsa gerek.

Неченчи аялы экенин билбедик, өзүнө караганда өтө эле жаш, отуз-отуз беи чамасында go деп болжодук. (KŞ, 22)

Neçençi ayalı ekenin bilbedik, özünö karaganda ötö ele caş, otuz-otuz beş çamasında **go** dep bolcoduk.

Kaçıncı eşi olduğunu bilmiyoruz, kendisine baktığında fazlasıyla da genç, otuz otuz beş kadardır herhalde diye tahminde bulunduk.

Көкүмбай, бир чети сыдырым соккон муздак шамалга чыдабай, экинчиси жаан жаап жиберсе ого бетер суу болобуз go дешип үйдү көздөй салышты. (KŞ, 27)

Kökümbay, bir çeti sırım sokkon muzdak şamalga çıdabay, ekincisi caan caap ciberse ogo beter suu bolobuz **go** deşip üydü közdöy salıştı.

Kökümbay, bir taraftan, soğuk esen rüzgâra dayanamayacaklarını bir taraftan da yağmur yağdığıнда daha da çok ıslanacaklarını düşünüp atını eve doğru koşturdu.

Мунун колунан эмне да болсо келет go? (KŞ, 38)

Munun kolunan emne da bolso kelet **go**?

Bunun elinden her iş geliyor herhalde?

Ажыбай даткага келип жүрүшкөн баягы көп саламчылар go деп ойлогон. (SK, 36)

Acıbay datkaga kelip cürüşkөн bayagı salamçılar **go** dep oylogon.

Acıbay, datkaya gelip: “Yürüyenler önceki misafirler herhalde.” diye tahminde bulundu.

Пансаттын оюнда тиги ушул сөздү угары менен ыргып туруп, таазим кылып, ыракматын билдирип жиберет go деп, биртике үмүтү турган. (SK, 24)

Pansattın oyunda tigi uşul sözdü ugarı menen ırgıp turup, taazim kılıp, ırakmatın bildirip ciberet **go** деп, birtike ümütü turgan.

Pansat'ın, “O bu kelimeyi duyar duymaz yerinden zıplayarak ayağa kalkacak ve eğilip teşekkür edecek herhalde.” diye biraz ümidi vardı.

Tasdik

Мамлекет түгүл бир үй-бүлөнүн ортосунда да кермур кеп өтүшөт go. (SK, 33)

Mamleket tügöl bir üy-bülönün ortusunda da kermur kep ötüşöt **go**.

Sadece memlekette değil bir ailenin arasında da tartışma, dalaşma olur herhalde.

Көк куштун тоодак алышы кийинки жылдарда улам кемчил чаап бараткан, картайгандыкы go. (KŞ, 73)

Kök kuştun toodak alışı kişinki cıldarda ulam kemçil çaap baratkan, kartaygandığı **go**.

Göğ kuşun dağlarda uçuşu önceki yıllara göre biraz zayıflamış, yaşlandığı belli.

Көрүп турасың go, жарыгым, мен тоголонуп карыдым. (SK, 41)

Körüp turasıñ **go**, carıgım, men togolonup karıdım.

Görüyorsun değil mi, hayatım, ben çöktüm, yaşlandım.

3.2.12. **ıya**

Yapısı: Tek şekilli, cümle başı veya sonunda kullanılan bir pekiştirme yapısıdır. Kırgız Türkçesinin en sık kullanılan pekiştirme sözlerinden biridir.

Kullanım özellikleri: Genellikle soru ifade eden ya da istek belirten sözlerden sonra kullanılır. Cümle sonunda virgülsüz, cümle başında virgüllü kullanılır.

İşlevi:

Soru anlamını kuvvetlendirir. Sorulan sorunun cevabını özellikle talep etme ifade eder: (Kudaybergenov, Tursunov, & Sıdıkov, 1980, s. 323)

— *Бя... Эмне болду **ыя**?.. Табыңыз айнып калдыбы, **ыя**? (SK, 80)*

— *Іya... Emne boldı **ıya**?.. Tabıñız aynıp kaldıby, **ıya**?*

— *Неу.. Ne oldu hey? Kafayı mı yediniz, he?*

*Кайсы коңшубузду ууру тутабыз эми, **ыя**? (SK, 198)*

Kaysı koñşubuzdu uuru tutabız emi, **ıya**?

Hangi komşumuzu hırsız belleyelim şimdi, he?

Бя, анда убакыт утулуп калар бекен, кийин кеч болуп калар **бекен?**. (SK, 30)

Ія, anda ubakıt utulup kalar beken, kiyin keç bolup kalar **beken?..**

Үа, o zaman vakit kaybedip kalır mı acaba, sonra geç kalır mı ki?

Ой... Кайсы?... Кайсы, **ыя?**..

Оу... Kaysı?... Kaysı **ıяа?**..

Оу... Hangi?... Hangi, he?

*Көзүңө карап жүрбөйсүңбү, **ыя?** (SK, 212)*

Közünö karap cürböysünbү, **ıяа?**

Gözün kapalı mı yürüyorsun, he?

Бя... башына конуп турган бактысын өзү силкип ыргытканы эмеспи бу? (SK, 148)

Ія... Başına konup turgan baktısın özü silkip ırgıtkanı emespi bu?

İşte... Başına konan talih kuşunu kendisi silkip atan değil mi bu?

Бя, тууганын кыя албай, өңүн көрүп ырайдан кайтып, ыя, тууганына барлык сырды булайтып чубап таштаганы отурабы бу макоо?...» деп, өлүм менен өмүр аралыгы ал үчүн бир нукум болуп, заманасы куурулду. (SK, 155)

Ія, tuugandın kıya albay, öңün körüp ıraydan kaytıp, ıya, tuuganına barlık sırdı bulaytıp çubap taştaganı oturabı bu makoo? dep, ölüm menen ömür aralığı al üçün bir nukum bolup, zamanası kuuruldu.

“Yoksa, kardeşine kıyamayıp onun yüzünü gördüğünde kendinden geçip içindeki bütün sırları dökmeyi mi düşünüyor bu gerizekâli?” diye düşünüp iki parmak arasındaki mesafe gibi ölümle ömür arasında kalıp ne yapacağını bilemedi.

Бя, куру дегенде, ырым түзөп, жандап ат бастырган болуп, тиги кашка ойрумадан нары өткөзүп салбадыңар. (SK, 181)

Ія, kuru degende, ırım tüzöp, candap at bastırgan bolup, tigi kaşka oyrumadan narı ötközüp salbadıңar.

Hiç olmasa da düşman gözüyle atla yürümüş gibi yapıp yolcu olarak yürüyüp öbür tarafa geçirmediniz.

*Бирөөлөр дагы баш көтөрүп калышса мага таянар өбөк болушар, **ыя**, буларды кудай урбаса...» деди Кудаяр-хан. (SK, 216)*

Biröölör dağı baş kötörüp kalışsa maga tayanar öböк болушар, **ıяа**, bulardı kудay urbasa... dedi Kудayar-һan.

“Birileri daha başkaldırsa bana dayanır (güvenir) destek olurlar, tabi bunları Allah çarpmazsa.” dedi Kudayar Han.

***Б**я, акыретке дейре эмне бар эмне жок, колдон келсе, карыш жылдырбай акыңды, өчүңдү ушерде алып калганга не жетсин? (SK, 217)*

Ия, акыретке дейре emne bar emne cok, koldon kelse, karış cıldırбай акındı, өcүндү ушерде алып калганга не cetsin?

Ahirete kadar ne var ne yok elden gelse bir karış bile yol katetmeden şairi, өcүнү orada alana kadar beklesin he?

***Б**я, качан мусулман баласы дини башка катын менен бир төшөктө жатчу эле! Ушул шариятка сыйган кеп болобу?! (SK, 367)*

Ия, kaçan musulman balası dini başka kadın menen bir töşöktö catçu ele! Uşul şariyatka sıygan kеп bolobu?!

Yahu, ne zamandır Müslüman oğlan başka dine mensup bir kadın ile aynı yatakta yatar oldu! Bu şeriata sığacak bir durum mu?!

— *Б*я, эмне, ушу катындан бөлөк бир эркектана табылбай калдыбы сүйлөшөргө?.. (SK, 428)

— **И**я, emne, uşu katından bölök bir erkektana tabılбай kaldıby süylöşörgө?..

— Nasıl, ne, bu kadından başka bir erkek çocuk bulunamadı mı konuşacak?

О жылы ордодон сый тон кийсе, кече эле амир Музафардан датка атагын алса, ыя, бүгүн орустан чен алып кетеби бу куу катын, ыя? Бизге кана? (SK, 429)

O cılı ordodon sıy ton kiyse, keçe ele amir Muzafardan datka atagın alsa, ıya, bugün orustan çen алып кетеби bu kuu kadın, **ıya**? Bizge kana?

O yıl merkezde değerli kıyafet giyip, daha dün amir Muzafar’dan datka unvanını, daha bugün Ruslardan rütbe almadı mı bu kurnaz kadın he? Hani bize?

*Дагы толук айтпай коюп, кылтылдатып коюп, **ы**я, эртең ортодон дагы кан төгүлүп кеткидей болсо, эки дүйнөдө кеперетин тартып калып жүрбө, тилмеч?! (SK, 437)*

Dagı toluk aytpay koyup, kıltyldatıp koyup, **ıya**, erteñ ortodon dagı kan tögүлүп кеткидей болсо, eki дүйнөдө кеперетин tartıp kalıp cürbö, tilmeç?!

Daha tamamını söylemeyip kırtıp, yarın ortada kan dökülecek gibi olursa iki dünyada da kefareтини ödemek zorunda kalma da tercüman?!

3.2.13. bele

Yapısı: *bl* soru eki ve *ele* edatının birleşmesinden oluşmuştur.

Kullanım özellikleri: Genellikle cümle sonunda kullanılır.

İşlevi: Sorulan sorunun anlamını pekiştirir.

*Эртең миңдеп айдап орус мылтыктын оозуна тосмокчу **bele**!? (SK, 34)*

Erteñ miñdep aydap orus miltıktın oozuna tosmokçu **bele**!?

Yarın binlerce esiri Ruslar bıçak sırtında getirmeyecek mi!?

*Бийлер... Кудаяр көрбөй жүргөн Кудаяр **bele**... (SK, 32)*

Biyler... Kudayar körböy cürgön Kudayar **bele**...

Beyler... Kudayar, görmeyen Kudayar mı...

*Жок... Эмне? Керек **bele**?.. (SK, 35)*

Cok... Emne? Kerek **bele**?..

Yok... Ne? Gerek var mı ki?

*Көзүңүз жетип турат, бий, Домбуну өчөшкөн бирөө өлтүрдү, а биздин өчөштүгүбүз бар **bele**? (SK, 231)*

Közünüz cetip turat, biy, Dombunu öçöşkön biröö öltürdü, a bizdin öçöştügübüz bar **bele**?

Biliyorsunuz beyim Dombu'yu ondan intikam almak isteyen biri öldürdü. Peki bizim düşmanımız var mı ki?

*Эгер биртке ийменүү калган болсо, Абдырахман ордодогу экинин бири, Кудаярхандын жакын адамы, ал отурган жерде ушунчалык катуу сөзгө барышат **bele**?! (SK, 267)*

Eger birtke iymenüü kalgan bolso, Abdıraxman ordodogu ekinin biri, Kudayarhandın cakın adamı, al oturgan cerde uşunçalık катуу sözgö barışat **bele**?!

Eger birazcık utanma kalmış olsaydı ordudaki ikinci adam olan Abdıraxman'ın - Kudayarhan'ın en yakın adamı- oturduğu yerde bu kadar sert konuşulur muydu?

*Мен силерге ишенбедим **bele**?!. Силерге таянбадым **bele**?!. (SK, 298)*

Men silerge işenbedim **bele**?! Silerge tayanbadım **bele**?!

Ben sizlere inanmadım mı ki?! Sizlere güvenmedim mi ki?!

*Ордо эрежеси боюнча алыстан келип, каймана кылып, ортого саласал кылуу керек **bele**? (SK, 349)*

Ordo erecesi boyunca alistan kelip, kaymana kılıp, ortogo salasal kılıuu kerek **bele**?

Hanlık kurallarına göre uzaktan gelip, kinaye edip, sonra da işi başkasına yıkmak gerek he?

*Бала айласы кетти **беле**, карга башын катып, куду арык чилдей томурайып, солуп жата калды. (SK, 186)*

Bala aylası ketti **bele**, karga başın katıp, kudu arık çildey tomurayıp, solup cata kaldı.

Çocuk çarsız kaldı demek ki; başını kara saplayıp tıpkı zayıf çil yavrusu gibi kabardı ve bayılıp kaldı.

— Колуңда кушуң бар **беле**?

— Жок болчу. (KŞ, 63)

— Kolunda kuşun bar **bele**?

— Çok bolçu.

— Elinde kuşun mu var?

— Yok işte.

*Орустар, өнөр-билимдүү калың эл экен, ымала болсо элге өнөр-билим жугар **беле**. (HO, 106)*

Orustar, önör-bilimdüü kalıñ el eken, imala bolso elge önör-bilim cugar **bele**.

Ruslar yetenekli eğitimli, dolu bir halk imiş; karşılıklı saygı ise ülkeye yetenek eğitim, bolluk bereket imiş.

3.2.14. beym

Yapısı: ‘bele’ ile eş anlamlıdır.

Kullanım özellikleri: Genellikle cümle sonunda kullanılır.

İşlevi: Sorunun anlamını kuvvetlendirir. Şüphe ve tereddüt bildirir. (Kasapoğlu Çengel, 2005, s. 350)

Үстүндөгү балдардын тизелери тийишип, үзөңгүлөрү кагышат. Алда айланайын балдар ай?! Аттан да ошолор күлүк бейм!? Болбосо эмне чарчабайт, эмне күйүкпөйт. (KŞ, 136)

Üstündөгү baldardın tizeleri tiyişip, üzöngülörü kagışat. Alda aylanayın baldar ay?! Attan da oşolor külük **beym**!? Bolboso emne çarçabayt, emne küyükpöyt.

At üstündeki çocukların dizleri birbirine değip, üzengileri çarpışıyor. Kurban olayım çocuklar yürük at mısınız siz!? Onlar attan da hızlı hee?! Öyle olmasa nasıl yorulmuyor nasıl nefes nefese kalmıyorlar?!

— Кудай эле өзү сактабаса, калайыкты чоң калабага тушуктуруп алдык **бейм**. (НО, 288)

— Kuday ele özü saktabasa, kalayıktı çoñ kalabaga tuşukturup aldık **beym**.

— Allah korumasa halkı büyük savaşa sokup kazanabilir miydik?

Ошонун тапкан өнөрүнө күлүп жатышат бейм? (SA)

Oşonun tapkan önörünö külüp catışat **beym?**

Onun kazanmış olduğu hünerine gülüyor mu, he?

Өлтүрбөсө да бул абам, өзүмдү жара кылат, бейм? (CM)

Öltürbösö da bul abam, özümdü cara kılat, **beym?**

Bu hastalık (veba) beni öldürmese de süründürecek herhalde?

Аалам бузган кайран баш Кытайга тепки болот бейм? (CK)

Aalam buzgan kayran baş Kıtayga tepki bolot **beym?**

Kargaşa çıkaran “sevgili” lider Çin’e tepki göstermek olur mu hiç?

Махабат күчү ушунда бейм. (KI)

Maḥabat küçü uşunda **beym**.

“Aşkın gücü” böyle bir şey demek.

Кичине жетим Семетей Атасындай болот бейм. (CI)

Kiçine cetim Semetey atasınday bolot **beym**.

Küçük yetim Semetey babası gibi olacak herhalde.

Баласы келип, тилеги Кабыл болгон кези бейм. (CI)

Balası kelip, tilegi kabıl bolgon kezi **beym**.

Çocuğunun geldiği, dileğinin kabul olduğu zamandı herhalde.

3.3. Kelimelerle Yapılan Pekiştirmeler

3.3.1. abdan

Yapısı: Pek, çok anlamlarında kullanım sıklığı yaygın olan bir kelimedir.

Kullanım özellikleri: Fiil, sıfat ve zarflarla birlikte kullanılır.

İşlevi: Cümleye ‘çok’ anlamı vererek kuvvetlendirme ifade eder.

Күлүп жүрүү, жеңе, сага абдан жарашат. (SK, 220)

Külüp cürüü, ceñe, saga **abdan** caraşat.

Gülmek, sana çok yakışıyor yenge.

*Анткени менен, азаилдей кыйды акылы **абдан** так. (SK, 238)*

Antkeni menen, azazildey kıydı akılı **abdan** tak.

Çünkü şeytan gibi zihni çok açık.

*Кудай жолунда жүргөн жай адамдын баласымын. Сиз аны **абдан** жакшы билесиз. (SK, 296)*

Kuday colunda cürgön cay adamdın balasımın. Siz anı **abdan** cakşı bilersiz.

Hak yolunda yürüyen sakın bir adamın çocuğuyum. Siz onu çok iyi bilirsiniz.

*Исхак ак шишик баскан, чачы, сакалы **абдан** өсүп, эки көзү алайып, майып бутунан сылтып аксап келет. (SK, 400)*

İshak ak şişik baskan, çaçı, sakalı **abdan** ösüp, eki közü alayıp, mayıp butunan sılıp aksap kelet.

İshak'ın bütün vücudu şişmiş, saçı sakalı çok uzamış, iki gözü kızarmış, sakat ayağıyla topallayarak geliyor.

— *Биз **абдан** терең кеңештик, датка айым, айткан талабыңызды орундуу деп таптык, макул болдук! (SK, 447)*

— Biz **abdan** tereñ keñeştik, datka ayım, aytkan talabıñızdı orunduu dep taptık, makul bolduk!

— Biz çok düşündük, datka hanım, belirttiğiniz talebinizi yerinde bulduk, kabul ettik.

*Датка таназарына алчу эмес. А Курманжан айым кай бирөөнө **абдан** ыраазы болуп, алдына ат тартып, үстүнө тон жаап чыгарган күндөрү болгон. (SK, 142)*

Datka tanazarına alçu emes. A Kurmancan ayım kay biröönü **abdan** ıraazı bolup, aldına at tartıp, üstünö ton caap çıgargan күндөрү болгон.

Datka sabaha doğru gelen misafiri almazdı. Kurmancan hanım ise bazılarından fazlaca razı olup altlarına at, üstlerine de kıyafet verip öyle gönderirdi.

*Койгон шарты аткарылган соң датканын аброю аркалык туугандарынын көзүнө **абдан** көтөрүлдү. (SK, 147)*

Koygon şartı atkarılğan soñ datkanın abroyu arkalık tuugandarının közünö **abdan** kötörüldü. Koyduğı şart yerine getirildikten sonra datkanın değeri, ona destek veren akrabalarının gözünde çok yükseldi.

*Мына, орус аскеринин Ташкенди басып алышы амирди жылуу төшөгүнөн ыргып тургуза **абдан** чоочуткан экен. (SK, 164)*

Mina, orus askerinin Taşkendi basıp alışı amirdi cıлуу töşögünön ırgıp turguza **abdan** çooçutkan eken.

Evet, Rus askerlerinin Taşkent’i işgal etmesi Amir’i sıcak yatağından kaldırmış ve bu durum onu çok şaşırtmış.

3.3.2. ayabay

Yapısı: Pek, çok anlamları verir. Kullanım sıklığı yaygındır.

Kullanım özellikleri: Sıfatlarla, özellikle “cakşı” sıfatıyla kullanımı yaygındır.

İşlevi: Cümleye “çok” anlamı vererek pekiştirme ifade eder.

*Сен экөбүзгө эчтеке эмес, Абил, закет алса, салык алса, салыкты **аябай** калың алса мейли, жонубуз бар көтөрөбүз, а бей-бечара кишилерге чыдагыс болуп кетти го?! (SK, 267)*

Sen eköbüzgö eçteke emes, Abil, zaket alsa, salık alsa, salıktı **ayabay** kalıñ alsa meyli, conubuz bar kötöröbüz, a bey-beçara kişilerge çıdagıs bolup ketti go?!

İkimize bir şey olmaz, Abil zekât da alsa, vergi de alsa, vergiyi çok da alsa sırtımıza yük olmaz ama biçare insanlardan böyle vergi almasına dayanılmaz değil mi?!

*Ат **аябай** күндөп, түндөп жол жүрүп, Кара-Буура ашуусу аркылуу Аксыга ашты. (SK, 61)*

At **ayabay** күндөп, түндөп col cürüp, Kara-Buura aşuusu arkıluu Aksıga aştı.

At gece gündüz çok yol teperek Kara Buura dağını geçip Aksı’ya geldi.

*Исхак сынган бутун акырын сыйпалап көзүнүн төбөсү менен отургандарды сыдырып тиктеп, эрдин бек кымтып, эки көзүнөн шек күйүп, кимди да болсо **аябай** турган жаралуу жырткычтай өчөштүгү сезилип, ичимтап болуп отурду. (SK, 380)*

İshak singan butun akırın sıypalap közünün töböcü menen oturgandardı sıdırıp tiktep, erdin bek kımtıp, eki közünön şek küyüp, kimdi da bolso ayabay turgan caraluu cırtkıçtay öçöştügü sezilip, içimtap bolup oturdu.

İshak kırılan ayağını ovalayıp gözünün ucuyla orda oturanların hepsine tek tek bakıp dişlerini sıkıp, iki gözü ateşlenenircesine kim olursa olsun yaralı yırtıcı hayvan gibi

*Азыр бетим **аябай** жаакшы. (AC)*

Azır betim **ayabay** cakşı.

Şimdi yüzüm çok güzel.

*Мен араптан качамын деп, **аябай** чарчаган элем. (CA)*

Men araptan kaçamın dep, **ayabay** çarçagan elem.

Ben Arap'tan kaçayım derken çok yoruldum.

*Мечитке эл **аябай** көп чогулган экен. (BM)*

Meçitke el **ayabay** kör çogulgan eken.

Halkın çoğu mescide toplanmış.

*Сен менин кыялымды **аябай** жакшы билесиң. (KI)*

Sen benim kıyalımdı **ayabay** cakşı bilesiñ.

Sen benim hayalimi çok iyi biliyorsun.

*Кечөөтөн бери кар жаап **аябай** суук болду. (KC)*

Keçöötön beri kar saap **ayabay** suuk boldu.

Geceden beri kar yağıyor hava çok soğudu.

*Келген жок, **аябай** жаман болуп эч нерсеге көңүлүм чаппады. (KC)*

Kelgen cok, **ayabay** caman bolup eç nersege köñülüm çappadı.

O gelmedi, çok kötü oldum canım hiçbir şey yapmak istemedi.

*Көргөзмө **аябай** сонун жасалгаланыптыр. (CP)*

Körgözmö **ayabay** sonun casalgalanıptır.

Sergi çok güzel hazırlanmış.

3.3.3. çılk

Yapısı: Çoğunlukla isim ve sıfatlardan sonra gelerek anlamı kuvvetlendirir. (Kudaybergenov, Tursunov, & Sıdıkov, 1980, s. 326)

Kullanım özellikleri: ‘Saf, tek’ anlamında kullanılır.

İşlevi: Kuvvetlendirme ifade eder:

*Үч катар бой тумарлары, ага чиркелген үч катар күбөктөрү **чылк** күмүш, баарын өзөзүнө бириктирген сары кумурскалардай чиркелишкен нипничке жынжырлары нукура алтын окшойт. (SK, 167)*

Üç katar boy tumarları, aga çirkelgen üç katar küböktörü **çılk** kümüş, baarın özözünö biriktirgen sarı kumurskalarday çirkelişken nipničke cıncırları nukura altın okşoyt.

Üç kat kolyesi, ona takılan üç kat gerdanlığı **saf** gümüştен; hepsini kendi kendine biriktirdiği, sarı karıncalar gibi takılmış ipince zincirleri gerçek altına benziyor.

*Азыр анын колунда **чылк** ак киштен жасалган, жакасы сур кундуз ичик келди. (SK, 200)*

Azır anın kolunda **çilk** ak kişten casalğan, cakası sur kunduz içik keldi.

Şimdi o, elinde saf ak samurdan yapılmış, yakası gri kunduzdan gocuk ile geldi.

*Эми Канаат-ша тириле, кыркма кара сакал ээгин көтөрө, бирде эки көзүн **чылк** жумуп, бирде чакырайта чоң ачып, күйө-быша сүйлөп кирди. (SK, 137)*

Emi Kanaat-şa tirile, kırkma kara sakal eegin kötörö, birde eki közün çilk cumup, birde çakırayta çoñ açır, küyö-bışa süylöp kirdi.

Artık Kanaatşa kendine gelip, kara sakallı çenesini kaldırarak iki gözünü tamamen yumup sonra kocaman açır yana döne konuşarak girdi.

*Чоң ачылбаган, бүтүйгөн, **чылк** каштуу көзү бар. (UC, 27)*

Çoñ açılbağan, бүтүйгөн, **çilk** kaştuu közü bar.

Kocaman açılmağan, küçük, sırf kaştan oluşan gözleri var.

*Бала береги борчук ташка келгенде, колундагы кушун бир сагызганды көздөй ишилтеп жиберди да, **чылк** күмүш менен жабдылган атын шарактатып, төмөн карай кирип кетти. (UC, 4)*

Bala beregi borçuk, taşka kelgende, kolundagı bir sagızgandı közdöy şiltep ciberdi da, **çilk** kümüş menen cabdılgan atın şaraktatıp, tömön karay kirip ketti.

Çocuk büyük taşа geldiğinde elindeki kuşu uçurdu ve **saf** gümüşten yapılmış eyere binerek aşāğı doğru koşturup gitti.

*Бу **чылк** кызыл алтындан куюлган, бу байлык! (SK, 100)*

Bul **çilk** kızıl altından kuyulgan, bu baylık!

Bu saf kırmızı altından yapılmış, bu zenginlik!

***Чылк** кумардан бүткөн чыгыш күүлөрү. (AA)*

Çilk kumardan бүткөн чыгыş küülörü.

Saf hevesten oluşan doğu ezgileri.

*Азыр анын колунда **чылк** ак киштен жасалган, жакасы сур кундуз ичик келди. (CM)*

Azır anın kolunda **çilk** ak kişten casalğan, cakası sur kunduz içik keldi.

Şimdi o elinde saf ak samurdan yapılmış, yakası gri kunduz derisinden kürklü gocukla geldi.

*Дарылоочу жайы анын, **чылк** күмүштөн курулган. (UC2)*

Darılooçu cayı anın, **çilk** kümüştön kurulgan.

Onun (doktorun) tedavi yeri saf gümüşten yapılmış.

3.3.4. чымкы

Yapısı: Daima maddenin rengini bildiren sıfatların önüne gelerek maddenin nitel karakterini güçlendirir. (Kudaybergenov, Tursunov, & Sıdıkov, 1980, s. 326)

Kullanım özellikleri: ‘Saf, tamamen’ anlamına gelir.

İşlevi: Kuvvetlendirme ifade eder.

*Тумшугу чуçтуйган найын көк булгаары өтүк, тик жака кызыл манат камзол кийип, белине **ЧЫМКЫЙ** көк ботокур орогон, төш жарыча кыңырык, бир атма орус пистоль, башында кызыл манаттан кыюулаган төбөсү бийик, чоктуу жапжаңы ак калпак. (SK, 323)*

Tumşugu çuçtuýgan nayın kök bulgaarı ötüк, tik caka kızıl manat kamzol kiyip, beline **çımkıy** köк botokur orogon, töş carıça kınırık, bir atma orus pistol, başında kızıl manattan kıyuulagan töböсü biyik, çoktuu capcaңı ak kalpak.

Mavi sivri deri çizme ile yakası dik, kırmızı gömlek giymiş; beline masmavi kemer takmış, genişliği bir kulacın yarısı kadar olan iki tarafı keskin bıçak, yanında bir Rus silahı; başında kırmızı kadifeden, tepesi büyük yepyeni ak kalpak.

*Абдулазиз **ЧЫМКЫЙ** кара аргымакты ойното чаап, көп аскердин башы-аягына кыдырып, тескеп чыкты да, жүзбашыларды чогултуп, согушууга оңтойлуу өңүткө бөлүп, ар кимисинин убагын, кезегин түшүндүрүп, кайсы жүздөн кийин кайсы жүз ат коюш керектигин, сыгылбай, топурабай, куру чуу көтөрбөй, акыл менен, көз менен уруш кылууну катуу көрсөттү. (SK, 331)*

Abdulaziz **çımkıy** kara argımaкtı oynoto çaap, көр askerin başı-ayagına kыdırıp, teskep cыкты da, cüzbaşılardı cогулup, согушуга оңтоyluu öңүткө бөлүп, ar kimisinin ubaгın, kezegin түшүндүрүп, kaysı cüz at koyuş kerektigin, sıgылбай, topurabay, kuru çuu kötörböy, akıl menen, köz menen uruş kылуunu katuu körsөттү.

Abdülaziz kapkara olan hızlı atını koşturup, çok askerin başından sonunna kadar gezdirip herkesi saya saya cыкты. Yüzbaşı olanları toplayıp savaşmak için herkesin zamanını sırasını anlattı. Hangi yüz atı koymak gerektiğini, gürültü yapmadan, panik yapmadan akıl ile göz ile savaşmayı çok iyi gösterdi.

*Бул Кудаяр-хандын тун баласы Насирдин бек. Жанында Абдырахман. Үстүндө хан ордосунун таасирлүү кишилери кийчү карала кымкап тон, башында **ЧЫМКЫЙ** кызыл манат тыштаган сеңсел жүндүү кара көрпө тебетей. (SK, 199)*

Bul Kudayar-ḥandın tun balası Nasirdin bek. Canında Abdırāḥman. Üstündö ḥan ordosunun taasirlüü kişileri kiyçü karala kımkap ton, başında **çımkıy** kızıl manat tıştagan seḡsel cündüü kara körpö tebetey.

Bu Kudayar hanın ilk çocoḡu Nasirdin Bey. Yanındaki Abdırāḥman. Üstünde ise hanların giydiḡi çok deḡerli karaca ipek giysi; başında ise kıpkırmızı demir para gbib görünen kabarık tüylü kara küçük kalpak.

*Кызыл кымкап тон кийген, башына **чымкый** көк селде оронгон, бөдөнөнүн куйругундай чукчуйган, ак сакалдуу кишинин алдына алып келишти. (SK, 347)*

Kızıl kımkap ton kiygen, başına **çımkıy** kök selde orongon, bödönönün kuyrugunday çukçuylan, ak sakalduu kişinin aldına alıp kelişti.

Kırmızı kıyafet giyen başına ise saf lacivert kumaş dolayan, bildircinin kuyruḡu gibi kısacık sakalı olan aksakallı adamın karşısına getirdiler.

***Чымкый** кара кийинген, Бирөө тиги кыр башында олтуру? (SE)*

Çımkıy kara kiyingen, biröö tigi kır başında olturu?

İlerdeki tepenin başında sırf kara giyimli biri mi oturuyor?

*Анын өзү **чымкый** кара болгону менен төшү аппак эле. (ŞT)*

Anın özü **çımkıy** kara bolgonu menen töşü appak ele.

Onun kendisi kapkara olduḡu gibi döşü de bembeyaz.

*Жаш өлгөндүн белгиси кылып, чамгаракка **чымкый** карадан аза туу көтөрүшкөн экен. (CM)*

Çaş ölgöndün belgisi kılıp, çamgarakka¹² **çımkıy** karadan aza tuu kötörüşkөн eken.

Genç öldüğünün belgisi olarak çadırın kubbesine saf kara matem tuḡunu yükseltmiş.

3.3.5. ebegeysiz

Yapısı: Genellikle sıfatların önüne gelerek anlamı kuvvetlendirir.

Kullanım özellikleri: Pek, gayet, aşırı anlamlarında kullanılır.

İşlevi: Eklendiḡi sıfatın derecesini yükseltir:

*Хандыкка көтөрүлүүчү кишинин тагдырына суктанууга болбойт. Мындай оор жүктү көтөрүү **эбегейсиз** зор машакат. (HO, 108)*

¹²Çamgarak: Çadırın kubbesinin çapraz olarak yerleştirilen ince, yassı tahtası.

Ҳандикка кӧтӧрӱлӱчӱ кишинин тагдырына суктанууга болбойт. Мындай оор цӱктӱ кӧтӧрӱ **ebegeysiz** зор маѣакат.

Ҳанлык makamына цӱкселтилен кишинин yazгысына имренмек олмaз. Bunun gibi ағыр цӱкӱ калдырмак цок зор меѣакат.

Кудай таала алдында менин башыма сыймык кондуруп, эбегейсиз оор жуктӧдӱнӧр. (HO, 109)

Kuday taala aldında menin başıma sıymık kondurup, **ebegeysiz** oor cӱk cӱktӧdӱnӧr.

Allah ӱ Tealâ'nın karşısında bana saygınlık verip, цок ағыр bir цӱк цӱкlediniz.

Ҳан кӧтӧрӱ кыйын эмес экенин кӧрдӱнӧр. Эми мага хандыктын жӱгӱн аркалоо эбегейсиз оор экени кыйын эмес экенин туюлуп турат. (HO, 111)

Ҳан кӧтӧрӱ кыйын эмес экенин кӧрдӱнӧр. Emi maga Һандыктын cӱгӱн аркалоо **ebegeysiz** oor экени кыйын эмес экенин туюлуп турат.

Bir insanı han olarak seцmenin zor olmadıgını gӧrdӱnӱz. Artık hanın цӱкӱnӱn цок da ағыр olmadıgı, zor olmadıgı anlaşıyor.

Чычкандын буттары ӧтӧ кичинекей болсо, пилдин буттары эбегейсиз жоон. (LG)

Чычкандын буттары ӧтӧ кичинекей болсо, pildin буттары **ebegeysiz** coon.

Farenin ayakları цок кӱцӱк olsa da filin ayakları aşırı бӱцӱк.

Бул мезгилде алар эбегейсиз кӱцӱтӱ эле. (LG)

Bul mezgilde alar **ebegeysiz** кӱцӱтӱ ele.

Bu devirde onlar цок гӱцӱлӱмӱѣ.

Эерчитип келген колдору, эбегейсиз кӧп экен. (SM)

Eerçitip kelgen koldoru, **ebegeysiz** kӧp eken.

Eyercilik yapan elleri pek fazlaymıѣ.

Эбегейсиз кубанып, Алсыздарга той болуп, Жардысы жок бай болуп, Баштыгына пул толуп. (SM)

Ebegeysiz kubanıp, alsızdarga toy bolup, cardısı cok bay bolup, baştıgına pul tolup.

Цок sevinip гӱцӱсӱzlere дӱгӱн olmuѣ, fakiri zengin etmiѣ, цанталары para ile dolmuѣ.

Эси жок баатыр болду эле, Эбегейсиз эки арстан. (ES)

Esi cok baatır boldu ele, **ebegeysiz** eki arstan.

Akılsız bahadır oldu sana iki aslan.

Мындай оор жуктӱ кӧтӧрӱ эбегейсиз зор машакат. (HO)

Мындай оор cӱктӱ кӧтӧрӱ **ebegeysiz** зор маѣакат.

Bunun kadar ağır yükü kaldırmak çok zor meşşakkat.

Кудай таала алдында менин башыма сыймык кондуруп, эбегейсиз оор жүк жүктөдүңөр. (HO)

Kuday taala aldında menin başıma sıymık kondurup, **ebegeysiz** oor cük cüktödünör.

Allah u Tealâ huzurunda bana itibar vererek çok ağır bir yük yüklediniz.

3.3.6. eŋ

Yapısı: ‘eŋ’ sözü, Eski Türkçe dönemi eserlerinden beri takip edilebilen ve bugün de birçok yaşayan Türk lehçesinde kullanılan bir sözdür. ‘eŋ’ sözü, eski devir metinlerinde ‘aŋ/ang’, ‘eŋ/eng’, ‘iŋ/ing’, bazen de ‘em’ ve ‘am’ şeklinde kullanılmıştır ve bugün de ‘em’ şekli hariç ‘eŋ/eng’, ‘iŋ/ing’, ‘en’ şekillerinde kullanılmaya devam edilmektedir. (Uygur, 2002, s. 83)

Kullanım özellikleri: Genellikle sıfatlar, zarflar ile bazen ön, arka, üst gibi kelimelerle kullanılarak anlamı pekiştirir. Önüne geldiği kelimenin taşıdığı vasfın en üst düzeyde olduğunu ifade eder. (Uygur, 2002, s. 83)

İşlevi: Bu sözün bilinen temel işlevi de, sıfatların ve zarfların önünde kullanılıp, o sıfat veya zarfın pekiştiricisi olmaktır. (Uygur, 2002, s. 83) ‘En’ sözü Kırgız Türkçesinde *ön, arka, son, ilk* gibi kelimelerle sıkça kullanılmaktadır.

Эң мурда байланып турган атты карады. (SK, 415)

Eŋ murda baylanıp turgan attı karadı.

En önde bağlanmış olan ata baktı.

Бузулар үйдөн эң биринчи ырк кетет (SK, 29)

Buzular üydön **eŋ** birinci ırk ketet.

Dağılacak yuvanın ilk önce birlik ve beraberliği bozular.

Баатырлар! Эң акыркы шартым бул... (SK, 25)

Baatırlar! **Eŋ** akırkı şartım bul...

Bahadırlar! En sonuncu şartım bu...

Суртай чогулган элдин эң аяккы тобуна жакындаганда, күчүн жыйнап келаткан күлүктүн оозун кое берди. (KŞ, 137)

Surtay çoğulgan eldin **eŋ** ayakkı tobuna cakındaganda, küçün cıynap kelatkan külüktün oozun koyu berdi.

Surtay toplanan halkın en arkasındakilere yaklaşırken bütün gücünü toplayıp gelmekte olan atın ağızlığını çıkardı.

Абдылла бек Исхактын эң жакын адамы болуп, аскер ишинде да, ордо ишинде да чоң мансап ээлеген. (SK, 424)

Abdilla bek İshaktın **ең** cакın adamı bolup, asker işinde da, ordo işinde da чоң mansap eelegen.

Abdilla Bey, İshak'ın en yakın adamıdır; asker işlerinde de hanlık işlerinde de yüksek makama sahip.

Эң алдында төрт балбан жигит ийиндеп табыт көтөргөн. (SK, 461)

Ең aldında төрт balban cigit iyindep tabıt kötörgön.

En önde dört pehlivan yiğit omuzlarında tabut götürüyor.

Эң акыры, коңшулаш мамлекеттер менен кандайдыр бир деңгээлде алака кылыша турган зарылдык болсо андай иштер кеңешилип жүргүзүлүшү эки жакка тең эскертилген. (SK, 216)

Ең akırı, koңşulaş mamleketter menen kandaydır bir deңgeelde alaka kılışa turgan zarıldık bolso anday işter кеңешилip cürgüzülüşü eki cakka тең eskertilgen.

En sonunda, komşu ülkeler arasında herhangi bir derecede ilişki kurma zorunluluğu olursa o zaman işlerin, konuşulduktan sonra yürütüleceğine dair iki taraf da uyarıldı.

Маңдайы жарыла кубанып, жашына жарааша элдин эң этегинде чатырдын улагасында отурса да, кадалып төрдү тиктеп, Нүзүптүн көзүн учуратууну самап, өрөпкүп отурду. (SK, 49)

Mandayı carıla kubaanıp, caşına caraşa eldin **ең** eteğinde çatırdın ulagasında otursa da, kadalıp tördü tiktep, Nüzüptün közün uçuratuunu samap, öröpküp oturdu.

Çok sevinmiş; yaşına göre evin en sonunda, çadırın kapısının yanında otursa da başköşeyi seyrederken Nüzüp ile göz göze gelmiş, heyecandan kalbi çarpıyordu.

Эң кичинеси карга колтугуна чейин батып кетип, кайта илмеңдеп чыгып, алактап ыйлап, араң илешип баратты. (SK, 391)

Ең kiçinesi karga koltuguna çeyin batıp ketip, kayta ilmendep çıgıp, alaktap ıylap, araң ileşip barattı.

En küçüğü kara, koltuk altına kadar batmış, sonra tekrar çıkıp ağlaya ağlaya yürüdü.

3.3.7. ötö

Yapısı: Muhtemelen öt- (geçmek) fiilinden –e zarf fiil ekiyle kalıplaşarak edatlaşmış bir kelimedir. Pek, fazla, çok, en anlamları katar.

Kullanım özellikleri: Sıfat, fiil bazen de zarflarla birlikte kullanılır. (Kudaybergenov, Tursunov, & Sıdıkov, 1980, s. 325)

İşlevi: Cümleye çok anlamı katar.

*Таза бышкан жүзүмдөн ачытып, үстүнө биртике сүт тамгызып коюшат да «мусаллас» дешип, атын буруп алышып, ордонун **өтө** такыба адамдары да иче беришет. (SK, 313)*

Taza bıışkan cüzümdön açıtıp, üstünö birtike süt tamgızıp koyuşat da “musallas” deşip, atın burup alışıp, ordonun **ötö** takıba adamdarı da içe berişet.

Yeni olgunlaşmış üzümü bekletip üstüne biraz süt damlatıp bu içkiye musallas demişler. Bu içkiyi üstün takvaya sahip kişiler bile içebilmiş.

*Эми **өтө** жакын, зындандын оозуна жакын эле түшкөнсүдү. (SK, 314)*

Emi **ötö** cakın, zındandın oozuna cakın ele түşkönsüdü.

Şimdi en yakın, zindanın girişinde indi.

*«Тили ишрин, дили каттык» деген атка конгон жарымпаша эми «дили каттыктыгына» өтүп, **өтө** катаал эскертүү буйрук чыгарды. (SK, 321)*

“Tili şirin, dili kattık” degen atka kongon carımpaşa emi “dili kattıktığına” ötüp, **ötö** kataal eskertüü buyruk çıkardı.

“Dili tatlı ama yüreği katı” diye ün salmış bir adam katı yürekliliğine dönüp çok sert bir uyarıda bulunup emir verdi.

— *Ассалому алейкум, эзелки шаарым, эзил журтум... —деди, **өтө** басмырт, үнү калтырап салам айтты. (SK, 323)*

— Assalomu aleyküm, ezelki şaarım, ezil curtum... dedi, **ötö** basmırt, ünü kaltırap salam ayttı.

— Selamun aleyküm ezelî şehrim, eski yurdum... dedi en sönük hâliyle ve sesi titreyerek selam verdi.

*Исхактын **өтө** жакын адамдары чогулган. (SK, 324)*

İshaktın **ötö** cakın adamdarı çoгуlган.

İshak’ın en yakın adamları toplandı.

*Эрте мененки намаздан соң ал **өтө** жакын нөкөрлөрүн, аскер паңсаттарын чогултту. (SK, 327)*

Erte menenki namazdan soñ al **ötö** cakın nökörlörün, asker pañsattarın çoğulttu.

Sabah namazından sonra o, en yakın askerlerini, asker taburlarını topladı.

*Исхактын ар шаарга койгон, ар кишинин артынан койгон **өтө** ишенимдүү тыңчылары бар болучу. (SK, 373)*

İshaktın ar şaarga koygon, ar kişinin artınan koygon **ötö** işenimdüü tıñçıları bar boluçı.

İshak'ın her şehre koyduğı, her adamın arkasına yerleştirdiğı çok güvenilir ajanları varmış.

***Өтө** кыйын мезгилде Абдырахмандын курал таптаганы Исхактын бөйрөгүн бөксөрүп кетти. (SK, 379)*

Ötö kıyın mezgilde Abdırahmandın kural taştaganı İshaktın böyrögün bökşörüp ketti.

Çok zor zamanlarda Abdırahman'ın silahını bırakması İshak'ın yüreğini sızlattı.

*Шерали сыңар тизелей калып, бир ууч сөөк болуп кичирейип **өтө** карыган таякесинин кара сепкил баскан, акылдуу жүзүнө ынтаа коюп, күтүп тиктеп калды. (SK, 36)*

Şerali sıñar tizeley kalıp, bir uuç söök bolup kiçireyip **ötö** karıgan tayekesinin kara sepkil baskan, akılduu cüzünö intaa koyup, kütüp tiktep kaldı.

Şerali gibi dizlerini бүкүп oturup bir deri bir kemik kalan, çok yaşlanmış olan dayısının kara çilli, akıllı yüzüne içtenlikle bakakaldı.

*Коркпо... Коркпо... деп жооткотуп, алдыга өткөзүштү, ак кийиздин четине **өтө** жакындатышты. (SK, 45)*

Korkpo... Korkpo... dep cootkotup, aldıga ötközüştü, ak kiyizdin çetine **ötö** cakındatıştı.

Korkma... Korkma... diye onu avutup, öne geçirip beyaz keçenin yanına daha da yaklaştırdı.

3.3.8. albette

Yapısı: Arapça kökenli bir kelimedir. Türkçede “mutlaka” anlamına gelir.

Kullanım özellikleri: Cümlelerin başında veya sonunda kullanılabilir.

İşlevi: Cümlelerin taşıdığı yargıya kesinlik ve netlik kazandırır.

*Бу адам өз ара кармашуудан быркыранып бузулуп калган уруулардын союзун кийинки үч жылдын ичинде өзүнүн акылы менен, айлакерлиги менен, **албетте** мүмкүндүгүнүн болушунча, кайра бириктирди. Согушка жарамдуулугун бир кыйла көтөрдү. (SK, 13)*

Bu adam öz ara karmaşuudan birkıranıp buzulup kalgan uruulardın soyuzun kiyinki üç cıldın içinde özünün akılı menen, aylakerligi menen, **albette** mümkündüğünün boluşunça, kayra biriktirdi.

Bu adam bu savaştan sonra parçalanıp dağıtılmış boyları, Sovyetlerin son üç yılı içerisinde kendi aklıyla, becerikliliğiyle tekrar biraraya getirdi ve bu boyların elbette yeniden savaşılabileceğini kanıtladı.

— *Албетте, европалыктар жалган да болсо кагазга жазылганды «документ» кылып калган го. (SK, 441)*

— Albette, evropalıktar calgan da bolso kagazga cazılгandı “dokument” kılıp kalgan go.

— Elbette, Avrupalılar yalan da olsa kâğıda yazılanı “belge” olarak kabul eder.

— *Да! деди генерал сеңселген мурутун маашырлана сыланып.*

— *Тегі көрүнүп турат, аристократизм, албетте. Туураны туура дейлик. (SK, 441)*

— Da! dedi general seңselgen murutun maaşırlana sılanıp. — Tegi körünüp turat, aristokratizm, **albette**. Tuuranı tuura deylik.

— Evet! Dedi General güzel duran bıyıklarını kendine güvenen bir tavırla burarak. Atalarımızdan beri var olan aristokratizm elbette. Doğruya doğru.

Ишендирип коёюн, Россия өз кол алдына караган калктарга кам көрөт, албетте, ал калктар империянын мүдөөсүнө каршыкпай турган болсо. (SK, 444)

İşendirip koyoyun, Rossiya öz kol aldına karagan kalktarga kam köröt, **albette**, al kalktar imperiyanın müdөөsünö karşıkpay turgan bolso.

Doğrusunu söylemek gerekirse, Rusya kendi himayesi altında bulunan halklara destek verir. Tabii ki o halklar imparatorluğun kanunlarının dışına çıkmadığı sürece.

Албетте, бул мамлекеттин пайдасы үчүн! (SK, 62)

Albette, bul mamlekettin paydası üçün!

Elbette, bu memleketin faydası için!

Албетте өкүнүчтүү иш болду, тагдыры ошондой экен. (HO, 291)

Albette ökүнүчтүү iş boldu, tagdırı oşondoy eken.

Elbette bu üzücü bir şey, yazgısı böyleymiş.

3.3.9. sözsüz

Yapısı: “söz” kelimesinin üzerine –sız olumsuzluk ekinin getirilmesiyle ortaya çıkan kelime “şüphesiz, söz gerekmez, söze ihtiyaç yok” anlamlarında pekiştirici olarak kullanılmaktadır.

Kullanım özellikleri: Cümlelerin başında, sonunda veya ortasında kullanılabilir.

İşlevi: Kesinlik ifade eder:

Нөкөрлөрүнүн минтип сөзсүз колдоосу, бир пикир болушу Исхакты кубанткан да жок, үрөйлөрү учкан тунжуроосу кайгырткан да жок. (SK, 372)

Nökörlөрүнүн mintip **sözsüz** koldoosu, bir fikir boluşu İshaktı kubantkan da çok, üröylөрü uçkan tuncuroosu kaygırtkan da çok.

Yardımcılarının şüphesiz böyle desteklemesi, aynı fikirde olmaları İshak’ı hiç sevindirmedi, onların korkudan sessizliğebürünmesi de onu hiç üzmedi.

Сөзсүз, жакын арада Худояр-хандын башы кетет, же бийлигинен ажырап, оруска кире качышка аргасыз болот» деп кабар жазып жатты. (SK, 264)

Sözsüz, yakın arada Hüdoyar-ḥandın başı ketet, ce biyliğinen acırap, oruska kire kaçışka argasız bolot dep kabar cazıp cattı.

Elbette çok yakında Kudayar Han’ın başı vurulur ya da beyliği elinden alınır; onun da Ruslara koştaktan başka çaresi kalmaz diye malumat yazdı.

Бул жер сага сөзсүз жагат, – деди Дейна унчукпай калган Кемалга. (CA)

“Bul cer saga sözsüz cagat.” Dedi Deyna unçukpay kalgan Kemalga.

“Burayı mutlaka beğeneceksin.” Dedi Deyna susup kalan Kemal’e.

Анан жанында камерасы бар-жогун сөзсүз сурайбыз. (CA)

Anan canında kamerası bar-cogun **sözsüz** suraybız.

Sonra yanında kamerası olup olmadığını mutlaka soruyoruz.

3.3.10. şeksiz

Yapısı: Arapça kökenli olan “şek” kelimesi ile olumsuzluk bildiren –siz ekinin birleşmesiyle oluşmuştur. Şüphesiz anlamında kullanılmaktadır.

Kullanım özellikleri: Genellikle cümle sonunda kullanılmaktadır.

İşlevi: Cümleye kesinlik ve netlik kazandırır:

*Түз айтканымды кечирип коюңуз, Михал Дмитрич. Кантсе да, бул жерлерде да этникалык жагынан өңү, сымбаты кынтыксыз адам тибі бар экени **шексиз**. (SK, 442)*

Tüz aytkanımdı keçirip koyunuz, Mihal Dmitriç. Kantse da, bu cerlerde da etnikalık cagınan önü, sımbatı kıntıksız adam tibi bar ekeni **şeksiz**.

Açıksözlülüğüm için özür dilerim Mihal Dmitriç. Ne olursa olsun buralarda da etnik açıdan güzelliği eksiksiz insan tipinin var olduğu **şüphesiz**.

*Жакынкы коңшу өлкөлөрдө, алардын ордолорунда Ооган тарапта эмне оошкыйыш, эмне талаш-тартыш болуп жатканы ушундай кишилер аркалуу Курманжан айымга белгилүү болуп турганы **шексиз**. (SK, 142)*

Çakınkı koñşu ölkölördö, alardın ordolorunda Oogan tarapta emne ooşkıyış, emne talaş-tartış bolup catkanı uşunday kişiler arkaluu Kurmancan ayımgа belgilüü bolup turganı **şeksiz**.

Yakındaki komşu ülkelerde, ordularında Oogan tarafında hangi iniş çıkışın, nasıl tartışmaların yaşandığının Kurmancan hanıma bildirildiği şüphesiz.

*Эми, колдон келсе, бул ишти биротоло бекемдеп кетсе, сөзсүз андан ордо атакты, сыйды эч аябайт, эл ичинде баркы көтөрүлүп, тизгин талашар, кеп кайрыр пенде чыкпай калышы **шексиз**. (SK, 193)*

Emi, koldon kelse, bul işti birotolo bekemdep ketse, sözsüz andan ordo ataktı, sıydı eç ayabayt, el içinde barkı kötörülüp, tizgin talaşar, kep kayırır pende çıkpаy kalışı **şeksiz**.

Elinden gelse, bu işi tam olarak bitirse, ondan ordu namı, saygınlığı hiç esirgenmez; halk içindeki itibarı yükseltilir, onunla rekabet edebilen, onun sözüne karşı gelen çıkmazdı şüphesiz.

*Эн үйдө кош жаңырык болоору **шексиз**. (ÜJ)*

Een üydö koş cañırık болоору **şeksiz**.

Issız evde yankı olacağı şüphesiz.

*Таланттуу экени **шексиз** болчу. (KB)*

Talanttuu ekeni **şeksiz** bolçu.

Yetenekli olduğu şüphesiz.

*Жер жүзүндө этностон сыртта калган бир да адамдын жок экени **шексиз** нерсе. (LG)*

Cer cüzündö etnoston sırtta kalgan bir da adamdın cok ekeni **şeksiz** nerse.

Yeryüzünde etnik kökeni olmayan bir kişi dahi bulunmadığı şüphesiz.

*Карынын каргышы тийсе **шексиз** өлөт деген ишенич болгон. (SB)*

Karının kargışı tiyse **şeksiz** ölot degen işeniç bolgon.

“Yaşlının bedduasını alan şüphesiz ölür.” diye bir inanış var.

*Биз, жердиктер, ааламда жалгыз эмес экендигибиз **шексиз**. (UD)*

Biz, cerdikter, aalamda calgız emes ekendigibiz **şeksiz**.

Biz dünyalıların âlemde yalnız olmadığı şüphesiz.

3.3.11. baarı

Yapısı: “var” isminin asli uzunluğu Kırgız Türkçesinde ortaya çıkarak kelime “baar” şekline dönüşmüştür. Kelime üçüncü teklik şahıs iyelik ekini alarak kalıplaşmış ve “baarı” şeklini almıştır. ‘*Tamamı, bütünü*’ anlamına gelmektedir.

Kullanım özellikleri: ‘*Baarı*’ kelimesinin ad durum ekleriyle kullanımı yaygındır: İlgi durumu eki aldığı *baarının* ‘hepsinin’; yönelme durumu eki aldığı *baarina* ‘hepsine’; belirtme durumu eki aldığı *baarin* ‘hepsini’; bulunma durumu eki aldığı *baarında* ‘hepsinde’, çıkma durumu eki aldığı *barınan* ‘hepsinden’ şeklindedir.

İşlevi: Bahsi geçenlerin tamamına özel bir vurgu yaparak pekiştirme ifade eder.

***Baarıнын** кулактары делдейип, өлүп гана көрбөгөн, башка мүшкүлдүн баарын көргөн карылар да ачык сөзгө өтө алышпайт. (SK, 229)*

Baarinın kulaktarı deldeyip, ölüp gana körbögön, başka müşküldün baarin körgön karılar da açık sözgö ötö alışpayt.

Hepsi kulak kesilen, ölüm dışındaki bütün meşakkatleri gören yaşlılar açık sözlülüğe çok alışamadılar.

— *Көз менен көрбөгөн соң, Тултемир, паланча ушундай кылды деп кесе айтып **баарын** көрүп турган кудай алдында күнөөгө кириптер болобузбу? (SK, 229)*

— Köz menen körbögön soñ, Tultemir, palanca uşunday kıldı dep kese ayıp **baarin** körüp turgan kудай алдында күнөөгө кириптер bolobuzbu?

— Tultemir, gözümüzle görmedikten sonra “Falanca şöyle yaptı.” diye açık ve net konuşup her şeyi gören Allah ın huzurunda günaha mı girelim?

*Четтен **баарын** байкап, баарын угуп турган Бекназардан да, акыры Абил бийге Эшим салам жеткирди. (SK, 234)*

Çetten **baarin** baykap, baarin ugup turgan Beknazardan da, akırı Abil biyge Eşim salam cetkirdi.

Dışardan her şeyi gözlemleyip, hepsini duyan Beknazar'dan Abil Bey'e sonunda Eşim selam getirdi.

*Аны эч ким соороткон да жок, талабын талашып кейиген да жок, **баары** селейди. (SK, 243)*

Anı eç kim soorotkon da cok, talabın talaşıp keyigen da cok, **baarı** seleydi.

Onu hiç kimse avutmadı onun söylediğini desteklemedi. Hepsi şaşkındı.

— *А бали! Демек, ханы тынч болсо, анын аты Кудаярбы, же Болотпу, элге **баары** бир экен го?! (SK, 270)*

— A bali! Demek, hanı tınç bolso, anın atı Kudayarbı, ce Bolotpu, elge **baarı** bir eken go?!

— Aaa harika! Demek ki hanları sakın biri olunca adının Kudayar ya da Bolot olması halkın tamamı için aynı şeyi ifade edermiş.

*Мал алысым дебей, жакыным дебей, **баары** бирдей малдын каны төгүлгөн жерге өкүрүп келе берип, дүйнө чууга толуп кетиптир. (SK, 289)*

Mal alısım debey, cakınım debey, **baarı** birdey maldın kanı tögülgön cerge ökürip kele berip, düynö çuuga tolup ketiptir.

Benim malım, onun malı demeden hepsi birden hayvanların kanının döküldüğü yere gelip bağırıp çağırarak feryat ettiler.

*Өзүнүн хан атынын гана аман сакталып калышы үчүн Насирдин-хан **баарына** жан деп макул болду. (SK, 319)*

Özünün han atının gana aman saktalıp kalışı üçün Nasirdin-han **baarina** can dep makul boldu.

Yalnızca kendi bekası için Nasirdin Han hepsine can diyerek razı oldu.

*Иш жакшылык менен бүткөн соң, **баары** кубанып, коончу абышка чарпаясына чакырып, ширин көкчө сойду. (SK, 327)*

İş cakşılık menen бүtkön soң, **baarı** kubanıp, koonçu abışka çarpayasına çakırıp, şirin kökçö soydu.

İş güzellik ile bittikten sonra hepsi sevindi; kavuncu ihtiyar sedirine çağırıp tatlı meyve kesti.

*Эмне үчүн азирети Кудаяр баш болуп, **баарыбыз** бир селсаякка тең боло албадык?!. (SK, 339)*

Emne üçün azireti Kudayar baş bolup, barıbiz bir selsayakka teñ bolo albadık?!

Niçin Kudayar hazretleri yönetici oldu, hepimiz serseri gibi olmuş değiliz?!

*Сарбаздар **баары** тегиз шыкаалап калышты. (SK, 349)*

Sarbazdar **baarı** tegiz şıkaalap kalıştı.

Askerlerin hepsi birden gözetlemeye başladı.

*Биринен бири акылдуу эмес, биринен бири терең эмес, **баары** тайкы, баары тайыз. (SK, 352)*

Birinen biri akılduu emes, birinen biri tereñ emes, **baarı** tayız.

Birinden biri akıllı değıl, birinden biri içten değıl, hepsi sıg.

*Атакул баатырбаши атынан ооп түшүп баратканын **баары** көрүштү. Эмне болуп кетти? (SK, 355)*

Atakul baatırbaşı atınan oop түşüp baratkanın **baarı** körüştü. Emne bolup ketti?

Askerbaşı Atakul atından inerken gelenlerin hepsi, “Ne oldu acaba?” diye düşündü.

*Кең майдандагы көп эл дүү этип, **баары** тегиз баш уруп, тизелеп жыгылды. (SK, 399)*

Keñ maydandagı köp el düü etip, **baarı** tegiz baş urup, tizelep cıgıldı.

Geniş meydandaki halk “Uuuu!” diyerek hepsi birden baiş eğip diz çöktü.

3.3.12. ar

Yapısı: Farsça ‘her’ kelimesinin Kırgız Türkçesindeki şeklidir.

Kullanım özellikleri: Tek başına kullanılamayan bir kelimedir. İsimlerin önüne gelerek ‘her’ anlamında kullanılır: *ar kim* ‘her kim’, *ar nerse* ‘her şey’, *ar bir* ‘her bir’ gibi.

İşlevi: Nitelediği vasma ‘bütün, her’ anlamı vererek pekiştirme bildirir.

Ar жерде, өзөн жээктеп, көгөргөн ажырык чөп көрүнөт. (SK, 403)

Ar cerde, özön ceektep, kögörgön acırık çöp körünöt.

Her yerde dere akıyor, göğermiş gürl otlar görünüyor.

Ar бир үйгө кызмат кылган кишилер, дикилдеп жүрүшөт. (SK, 425)

Ar bir üygö kızmata kişiler, dikildep cürüşöt.

Her bir evde görevli adamlar vızır vızır çalışıyor.

Ar кимге жан керек. Ar кимге жакшы жашоо керек. (SK, 80)

Ar kimge can kerek. Ar kimge cakşı caşoo kerek. Ar kimge sıy kerek, dañk kerek, biylik kerek.

Herkese can lazım. Herkesе güzel yaşam lazım. Herkesе hürmet gerek, nam gerek, beylik gerek.

Ар кимиси ар жерде катып жамырап карап калган эл күбүр-шыбыр болуп түйшөлүп кетти. (SK, 185)

Ar kimisi ar cerde katıp camırap karap kalgan el күбүр-şıbır bolup түүшөлүп ketti.

Her biri bir yerlerde donakalıp, bakakalan halk tedirgin olup “Ne olacak?” diye söylendi.

Ар биринен төрттөн, бештен уул, кызы бар. (UA)

Ar birinen törttön, beşten uul, kızı bar.

Her birinin dört beş tane oğlu kızı var.

Ар бири өз айлына көчүп кетүүнү ойлошот. (UA)

Ar biri öz aylına köçüp ketüünü oyloşot.

Her biri kendi köyüne göçüp gitmeyi düşünüyor.

Ар бир башта бир кыял болот эмеспи. (UA)

Ar bir başta bir kıyal bolot emespi.

Her kafada bir hayal olur değil mi?

Ар убакта жана ар жерде ислам динин кубаттадым». (SA)

Ar ubakta cana ar cerde islam dinin kubattadım.

Her zaman ve her yerde İslam dinini yücelttim.

Ар кимге өз пикири туура эмеспи. (SA)

Ar kimge öz pikiri tuura emespi.

Herkese kendi fikri doğru öyle değil mi?

Ар кыргыз Ата-Журтту жөлөш керек! (AT)

Ar kırgız Ata-Curttu cölöş kerek!

Her Kırgız’ın ata yurdunu desteklemesi gerek.

3.3.13. öz

Yapısı: Eski Türkçeden günümüze kadar kullanılagelen öz dönüşlülük zamiri çağdaş Türk lehçelerinde de varlığını sürdürmektedir. Türkiye Türkçesinde öz zamiri “kendi” şeklinde kullanılmaktadır. “*Ekseriya “bizzat” olarak tercüme edilen öz ve kântü dönüşlü kelimeleri, cümlelerin esas şahsına bağlanırlar. Bunlar, isim veya sıfat olurlar.*” (Gabain, 1988, s. 73)

Kullanım özellikleri: Türkiye Türkçesinde “*kendi*”; Kırgız Türkçesinde ise “*öz*” şeklinde kullanılmaktadır.

İşlevi: Kişi zamirlerinden sonra kullanılarak anlamı pekiştirir:

— *Мен өзүм барам, эч кимдин кереги жок, силер мен кайрылмайынча шоорат алдырбай чөпкө жашынып эс ала бергиле, — деп «бурк» этти Балбай. (НО, 271)*

— Men **özüm** baram, eç kimdin keregi çok, siler men kayrılmayınça şoorat aldırbay çöpkö çaşınıp es ala bergile, — dep ‘burk’ etti Balbay.

— Ben kendim gideyim, hiç kimseye gerek yok, siz ben destek verene kadar ses çıkarmadan otların arasına saklanıp dinlenin. diye sertçe uyardı Balbay.

Мен өзүм таятамдын жылкысын багуучулардын баичысы болуп жүрүүчү элем. (АМ, 23)

Men **özüm** tayatamdın cılıksın baguuçulardın başçısı bolup cürüüçü elem.

Men kendim dedemin atının bakıcılarının başı olarak yürüyorum.

Мен өзүм тандап алам. (КŞ, 15)

Men **özüm** tandap alam.

Ben kendim seçip alayım.

Ормон хан менен дагы сүйлөшөлү, мен өзүм барайын. — деди Сунатай бий. (НО, 124)

Ormon han menen dagı süylöşölü, men **özüm** barayın. — dedi Supatay biy.

“Ormon Han ile de konuşalım, ben kendim gideyim.” dedi Supatay Bey.

Анынды өз көзүбүз менен көрдүк. (UA)

Anındı **öz** közübüz menen kördük.

Onun olduğunu kendi gözümüzle gördük.

3.4. Kelime Gruplarıyla Yapılan Pekiştirmeler

3.4.1. Tekrar gruplarıyla yapılan pekiştirmeler

3.4.1.1. Aynen tekrar grubu

3.4.1.1.1. Sıfat işlevli aynen tekrar grubu

*Түлкүнүн оозунан аккан **тоголок-тоголок** тамчы кандар жиби үзүлгөн кызыл шурудай чууруп биринен сала бири жерге тыпылдап тама баштады.*

Tülkünün oozunan akkan **togolok-togolok** tamçı kandar cibi üzülgön kızıl şuruday çuurup birinen sala biri cerge tıpıldap tama baştadı. (KŞ, 51)

Tilkinin ağzından akan yuvarlak yuvarlak kan damlaları, ipi kopmuş kırmızı boncuk gibi akıp birbiri ardınca, tıp tıp diye yere damlamaya başladı.

*Жолго чыгып калган Көкүмбайлардын көчүн алдынан тороп, **шоодой-шоодой** ондон ашык салт атчан кишилер тосуп чыкты. (KŞ, 35)*

Colgo çıkıp kalgan Kökümbayların köçün aldınan torop, **şoodoy-şoodoy** ondon aşık salt atçan kişiler tosup çıktı.

Yola çıkmış olan Kökümbayların göçünün önüne doğru tek tek ondan fazla yüksüz atlı çıktı.

*Түлкү **туш-туш** жакка качып бириңерден-бириңерге барып уруна баштайт. (KŞ, 49)*

Tülkü **tuş-tuş** cakka kaçıp biriñerden-biriñerge barıp uruna baştayt.

Tilki oraya buraya kaçıp bir ona bir buna gidip çarpmaya başladı.

*Бечелдин жалгыз бейитинен өтүп, Ортоктун тоосун карай төш таянган **катар-катар** тизилген желээ дөбөлөргө жакындаганда куш ормондой баштады. (KŞ, 84)*

Beçeldin calgız beyitinen ötüp, Ortoktun toosun karay töş tayanган **katar-katar** tizilген celee döbölörgö cakındaганда kuş ormondoy baştadı.

Beçel'in yalnız mezarını geçip, Ortok dağına doğru dağ yamacında **sıra sıra** dizilmiş tepelere yaklaştığında kuş sesleri yükselmeye başladı.

*Бүркүттүн үнү чыккан дүпүйгөн **мон-мон** талдар өзөндүн аркы өйүзүндө болчу. (KŞ, 90)*

Bürküttün ünü çıkkan düpüygөн **top-top** taldaar özöndün arkı öyüzündө bolçu.

Kartalın sesinin geldiği kocaman grup grup ağaçlar dere yolunun kenarındaydı.

*Сарбагыш, саяк ичиндеги **нечен-нечен** журт башкарган акылман мыктылар, атактуу аш, тойлор, эр сайышка түшкөн-баатырлар, чыгаан күлүктөр кеп болуп акыр аягында кайта эле алгыр канаттууларга токтолушат. (KŞ, 21)*

Sarbagış, sayak içindegi **neçen-neçen** curt başkargan akılman mıktılar, ataktuu aş, toylor, yer sayışka tüşkön baatırlar, çıgaan külüktör kep bolup akır ayagında kayta yele algır kanattuularga toktoluşat.

Sarbagış boyu, yolcular içindeki nice nice devlet yöneten akıllı uz kişiler, ünlü yemekler, düğünler, yer sayış¹³ oynayan bahadırlar, namlı yürük atlar en sonunda tekrar avcı kanatlılar.

3.4.1.1.2. Zarf işlevli aynen tekrar grubu

*Эки ителги биринен сала бири **шак-шак** учуп келип уядагы балапанга алмак-салмак кезек менен жем ташып турушат. (KŞ, 10)*

Eki itelgi birinen sala biri **şak-şak** uçup kelip uyadagı balapanga almak-salmak kezek menen cem taşıp turuşat.

İki doğanın önce biri sonra diğeri pır pır uçup yuvadaki yavrulara sıra ile yem getiriyorlar.

*Асмандан тебетей ыргыткандай **мон-мон** этип жерге түшүп турат. (KŞ, 11)*

Asmandan tebetey ırgıtkanday **top-top** etip cerge түşüp turat.

Gökyüzünden deri başlık fırlatır gibi grup grup yere düşüyor.

*Аттарыбызды байлаштыра салып, камчыларыбызды бүктөй кармап, салам айтып **шып-шып** кирип бардык. (KŞ, 22)*

Attarımızdı baylaştıra salıp, kamçılarımızdı бүktöy karmap, salam aytıp **şıp-şıp** kirip bardık.

Atlarımızı bağlayıp kamçılarımızı бүküp selam vererek tez tez girdik.

*Шумкар тоодактын бирин жерден көтөрүлө бергенде, экинчисин узай түшкөндө **тарс-тарс** тээн түшүрдү. (KŞ, 27)*

Şumkar toodaktın birin cerden kötörölö bergende, ekincisin uzay түşköndö **tars-tars** teep түşürdü.

Şahin, Toy kuşlarından biri yerden yükseldiğinde, ikincisi uzağa gittiğinde tak tak diye vurup düşürdü.

*Көкүмбай шумкардын карааны үзүлгөнчө эки көзүн ирмебей тиктеп-тиктеп туруп, качан гана зордукчулар кыр ашып кеткенден кийин **өксүп-өксүп** кала берди. (KŞ, 35)*

Kökümbay şumkardın karaanı üzülgönçö eki közün irmebey tiktep-tiktep turup, kaçan gana zordukçular kır aşıp ketkenden kiyin **öksüp-öksüp** kala berdi.

Kökümbay şahinin karaltısını öldüğünü görene kadar iki gözünü ayırmadan izledi. Ne zaman zalimler tepeyi aşıp geldi ondan sonra mahrum mahrum kalıverdi.

¹³ Yer sayış: Milli Kırgız oyunu.

*Жылкычылар суналып жаткан карышкырдын өлүгүн **аяк-башына** чыгып кайта-кайта тиктеп жатышты. (KŞ, 47)*

Cılkıçılar sunalıp catkan karışkırdın ölügün **ayak-başına** чыгып kayta-kayta tiktep çatıştı.
Yılkıcılar uzanıp yatmış olan kurdun ölüsüne baştan ayağa tekrar tekrar bakıp bağladılar.

*Жоробек **кыт-кыт** күлүп, жадырап-жайнап кубанып, атынан ыргып түшүп
Таканакты ээрчий басты. (KŞ, 109)*

Corobek **kıt-kıt** күлүп, cadırap-caynap, atınan ırgıp түшүп Takanaktı eerçiy bastı.
Corobek kıs kıs gülerек mutlu mesut, atından inip Takanak'ın peşine takılıp gitti.

3.4.1.2. Yakın veya eş anlamlı kelimelerle yapılan tekrar grubu

3.4.1.2.1. İsim hâlindeki tekrar grubu

*Чыбырдын коктусун өрдөгөн жалгыз аяк жол менен **ата-бала** экөө тең бара
жатышкан. (KŞ, 133)*

Çıbırdın koktusun ördögön calgız ayak менен **ata-bala** eköö тең бара catışkan.
Engabeli vadiyi yokuş yukarı yalın ayakla çıkan baba oğulun ikisi de aynı anda vardı.

*Кийин чоңоюп, эс тартканда кээ бир мүнүшкөрлөрдүн колунан ошондой куштардын
кыйылган **канат-куйруктарын** өз көзүбүз менен көрдүк. (KŞ, 38)*

Kiyin çoñoyup, es tartkanda kee bir münüşkörlördün kolunan oşondoy kuştardın kıyılган **kanat-kuyruktarın** өз közübüз менен kördük.

Sonra büyüyüp akılı erdiğinde, her kuşçunun elleriyle kuşların kanadını kolunu kestiklerini kendi gözlerimizle gördük.

*Көбүнчө **уя-бала** бүркүттөрдү салып жүрөт. (KŞ, 39)*

Köbünçö **uya-bala** бүркüttördü salıp cüröt.

Birçok çoluk çocuk, kartalları saldı.

*Үйдө Кудайбергендин ага-инисинен **үч-төрт** киши олтурган. (KŞ, 47)*

Üydö Kudaybergendin aga-inisinen **üç-tört** kişi olturgan.

Evde Kudaybergen'in abi kardeşlerinden üç dört kişi oturuyor.

*Ар биринин тууру ар башка, **бөлөк-бөлөк**. (KŞ, 12)*

Ar birinin tuuru ar başka, **bölök-bölök**.

Her birinin yurdu başka, ayrı ayrı.

*Нурдуу жүзү алманын наарындай **тарам-тарам**. (KŞ, 22)*

Nurduu cüzü almanın naarınday **taram-taram**.

Nurlu yüzü elmanın çizgileri gibi şerit şerit.

3.4.1.2.2. Sıfat işlevli tekrar grubu

*Ар жактагы сайдын четинде коондой тоголонгон жүз торпокту **эки-үч** бала атчан имерип турушат. (KŞ, 164)*

Ar caktağı saydın çetinde koondoy togolongon cüz torpoktu **eki-üç** bala atçan imerip turuşat. Her nehir yatağının kenarında kavun gibi yuvarlanan yüz danayı iki üç atlı çocuk çeviriyor.

***Эки-үч** жеринде кичике-кичине көлчүктөп, ага шумкар шапшынып бүткөн боюна кир жугузбай таранып турат. (KŞ, 36)*

Eki-üç cerinde kiçike-kiçine kölçüktöp, aga şumkar şapşınıp бүtkön boyuna kir cuguzbay taranıp turat.

İki üç yerde oluşan küçük küçük gölcükleri şıpırdatan şahin, vücuduna kir bulaşmadan uzaklaştı.

***Эки-үч** күн үйгө таштап коюп, эргитип туруп, анан-салыш керек. (KŞ, 94)*

Eki-üç күn üygö taştap koyup, ergitip turup, anan-salış gerek.

İki üç gün evde bırakıp, dinlendirip sonra salmak lazım.

*Ал-бул дегенче арадан **эки-үч** жыл өтүп кетти. (KŞ, 99)*

Al-bul degençe aradan **eki-üç** cıl ötüp ketti.

O bu diyene kadar aradan iki üç yıl geçti.

*Кудайберген Суранчыдан **бир-эки** жаш улуу боло турган. (KŞ, 40)*

Kudaybergen Surançıdan **bir-eki** caş uluu bol oturgan.

Kudaybergen Surançı'dan bir iki yaş büyük.

*Араңдан зорго **үч-төрт** жылкычы ордуан козголтушуп, бир жоошураак чоң айгырдын ээринде арта салып өңөртүштү. (KŞ, 47)*

Araңdan zorgo **üç-tört** cılkıçı ordunan kozgoltuşup, bir cooşuraak çoң aygırdın eerine arta salıp öñörtüştü.

Zar zor üç dört yılkıcı yerinden kımıldayıp, bir uysal büyük aygırın eyerinin arka tarafına bir yük yüklediler.

*Ар биринин эшигинде **мон-мон** кишилер, токулуу аттар. (SK, 199)*

Ar birinin eşiğinde **top-top** kişiler, tokuluu attar.

Her birinin kapısında grup grup adamlar, eyerli atlar.

*Жазга жакын Кочкордон каркыралар өтөт. Кээде алар **бир-эки** жума тыныгышып, эски айдоолорго же ээн жаткан боздорго жайылышат. (КŞ, 67)*

Cazga cakın Koçkordon karkıralar ötöt. Keede alar **bir-eki** cuma tınıgışıp, eski aydoolorgo ce een catkan bozdorgo cayılıшат.

Yaza yakın Koçkor'un kargaları öter. Bazen onlar bir iki hafta dinlenip eski tarlalara ya da ıssız çoraklara yayılır.

3.4.1.2.3. Zarf işlevli tekrar grubu

***Күнү-түнү** ой басып, уйкусу качты, анын уяты ичин тырмады. (SK, 239)*

Künü-tünü oy basıp, uykusu kaçtı, anın uyatı için tırmadı.

Gece gündüz düşündüğünden uykusu kaçtı, onun ayıbı için

*Сыдыкбек «бай» болуп, жүздөн ашуун **кой-козу**, ондон ашык бодо күткөн. (КŞ, 54)*

Sıdıkbek “bay” bolup, cüzdön aşuun **koy-kozu**, ondon aşık bodo күткөн.

Sıdıkbek zengin olduğundan yüzden fazla koyun kuzu, ondan fazla sığır güdüyor.

*Дан таткандан кийин аз да болсо **өңү-баштарына** кызыл кирип, айыл ападагы бала-чака, карыкартаңдар тыңый түштү. (КŞ, 30)*

Dan tatkandan kiyin az da bolso **өңү-baştarına** kızıl kirip, ayıl apadağı bala-çaka, karıkartandar tıñıy түştü.

Tahıl yedikten sonra az da olsa betleri benizleri kanlandı, köydeki çoluk çocuk, yaşlı ihtiyar herkes iyileşti.

*Там-ташы, **мал-мүлкүнө** кайыл болуп, кырылгандан калган аттуу жөөлөр бет алган жагына самсып жөнөштү. (КŞ, 28)*

Tam-taşı, **mal-mülkünö** kayıl bolup, kırılгандан kalgan attuu cöölör bet alган cagina samsıp cönöştü.

Evine barkına, malına mülküне razı olup, kanlı savaştan kalan atlı ve yayalar uzun kuyruk oluşturarak yöneldikleri tarafa doğru gitti.

*Үркүндө качып кеткен кыргыз, казактарды кайра **эл-журтуна** жыйып келгиле» — деп Кытайдын шаар-шаарына, айыл айылына өкүл жибериптир Ленин акылман. (КŞ, 34)*

“Ürkündö kaçıp ketken Kırgız, Kazaktardı kayra **el-curtuna** cıyıp kelgile.” деп kıtaydın şaar-şaarına, ayıl- ayılına ökül ciberiptir Lenin akılman.

“Ürkün’de kaçıp giden Kırgız ve Kazakları tekrar yerine yurtuna toplayın.” diye Çin’e, şehri şehrine köyü köyüne vekil gönderdi dâhi Lenin.

Биздин эл-журтка кетип баратканыбызды билип калсын деп шумкардын томогосун шыпырып алып калдым. (KŞ, 35)

Bizdin **el-curtka** ketip baratkanıbızdı bilip kalsın dep şumkardın tomogosun¹⁴ şıpırıp alıp kaldım.

Bizim, yerimize yurdumuza gidip vardığımızı bilsin diye şahinin başlığını sıyıırıp aldım.

Мырзабек атынын өлүгүн тукмен-тукмен туруп, анан эчкирип-эчкирип өкүрүп жиберди. (KŞ, 35)

Mırzabek atının ölügün tiktep-tiktep, anan **eçkirip-eçkirip** ökürüp ciberdi.

Mırzabek, atının ölüsüne bakıp bakıp sonra hıçkıra hıçkıra ağlayarak gönderdi.

3.4.1.3. Hece tekrarıyla yapılan tekrar grupları

3.4.1.3.1. Hece tekrarıyla yapılan sıfat işlevli tekrar grubu

*Күндүн чыгышын көрмөккө тышка чыгып, ыңырчак коюнуп, үйүнө жөлөнүп, үй кийими эскилөө ак тону ийинде желбегей, **appak** сакалы көкүрөгүнө түшкөн кары колун кашына серелеп карады. (SK, 59)*

Kündün çığışın körmökkö tıška çıgıp, ıñırçak koyunup, üyünö cölönüp, üy kiyimi eskilöö ak tonu iyninde celbegey, **appak** sakalı kökürögünö tüşkön karı kolun kaşına serelep karadı. Gün doğumunu görmek için dışarı çıkmış; öküzüne eyer vurup evine yaslamış; ev kıyafeti eskice, beyaz montu omzunda, bembeyaz sakalı göğsüne düşmüş yaşlı adam elini alnına koyarak baktı.

***Кыпкызыл** кан дирилдеп атты, кең жайылып жаткан ак кийизге, кардай меңсиз ак кийизге кызыл кан сапырылды, күнгө чагылышып нур болуп чачырады. (SK, 47)*

Kıpkızıl kan dirildep attı, keñ cayılıp catkan ak kiyizge, karday meñsiz ak kiyizge kızıl kan sapırıldı, küngö çağılışıp nur bolup çaçıradı.

Kıpkırmızı kan fışkırdı; genişçe yayılan beyaz keçeye, kar gibi lekesiz beyaz keçeye kırmızı kan saçıldı; güneşe yansıyarak ışık olup dağıldı.

3.4.1.3.2. Hece tekrarıyla yapılan zarf işlevli tekrar grubu

*Төңөлөктүн иймекей айланасы чымчыктын көзүнүн тегерегине окшоп **кип-кичинекей** болчу. (KŞ, 37)*

Töñölöktün iymekey aylanası çımçıktın közünün tegeregine okşop kip-kiçinekey bolcu.

Halkanın eğri çevresi, serçenin gözünün etrafına benzer şekilde küçücük oldu.

¹⁴ Tomogo: Alıcı kuşlara giydirilen kösele başlık.

*Бүркүт капталдай салып боору менен жер шыпырып учуп баратканда төңөлүк ошол дүмүрдүн жаракасынын учуна **туна-туура** тушташ келип илингенин кара. (КŞ, 80)*

Bürküt kaptalday salıp booru menen cer şırırıp uçup baratkanda töñölük dümürdün carakasının uçuna **tupa-tuura** tuştaş kelip ilingenin kara.

Kartal yana doğru yönelip bağı ile toprağı silip süpürerek uçup gittiğinde, halkanın kütüğün yarığının ucuna tastamam denk gelmesini seyret.

4. SONUÇ

Bu çalışmada Kırgız Türkçesi ile yazılmış 5 eser incelenmiş, Kırgızca-Türkçe Sözlük'te kullanılan derlemde de faydalanılarak aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Türkiye Türkçesi ile Kırgız Türkçesi arasında pekiştirme işlevi gören ekler ortak değildir.
2. Kırgız Türkçesinde pekiştirme işlevi gören *en, ar, albet, şeksiz, sözsüz, baarı (Türkiye Türkçesinde "hepsi")* kelimeleri Türkiye Türkçesinde de aynı işlevdedir.
3. Kırgız Türkçesinde pekiştirme unsuru olarak kullanılan kelimelerin sayısı, aynı işlevle kullanılan eklerin sayısından fazladır.
4. Kırgız Türkçesinde kelime gruplarıyla yapılan pekiştirmelerde en yaygın yöntem, kelimelerin tekrarıyla oluşturulan tekrar gruplarının kullanımıdır.
5. Kırgız Türkçesinde pekiştirme görevinde kullanılan *öz dönüşlülük* zahirinin Türkiye Türkçesindeki karşılığı *kendi* kelimedir. Bu iki kelime de aynı işlevdedir. Pekiştirilen unsur şahıs zahirinin kendisidir.
6. Kırgız Türkçesinde pekiştirici unsur olarak yer alan "-çX" eki emir ve istek kipleriyle birlikte kullanılır. Emir kipli ifadelerin sonuna gelerek anlamı kuvvetlendirir. Emir kipiyle kullanıldığında genellikle uyarı bildirir. İstek kipiyle kullanıldığında ise rica, temenni bildirir.
7. Kırgız Türkçesinde çıkma hâli ekiyle yapılan pekiştirmeler Türkiye Türkçesinde genellikle hece tekrarı yoluyla yapılmaktadır.
8. Kırgız Türkçesinde yer alan -gXlA (gıla, gile, gulo, gülö) eki emir kipiyle çekimlenmiş fiillere eklenerek emri kuvvetlendirir.
9. Kırgız Türkçesinde tekrar gruplarıyla yapılan pekiştirme yolları Türkiye Türkçesindeki paraleldir.
10. Kırgız Türkçesinde hece tekrarı ile yapılan pekiştirmelerde, kelimenin ilk hecesinin sonuna *m, p, r, s* seslerinden biri getirilerek tekrar edilir. Bu durum Türkiye Türkçesinde de aynıdır.

TARANAN ESERLER

Sardarbek Rıskulov (1991). *Kara Shumkar*. Frunze

Tölögön Kasımbekov (2008). *Kırgın*. Bişkek

Caparkul Toktonaliyev (2005). *Ħan Ormon*. Bişkek

Tölögön Kasımbek (1998). *Sıngan Kılıç*. Bişkek

Mukay Elebayev (1934). *Uzak Col*. Frunze

KAYNAKLAR

- Akın, C. (2014). Kırfız Türkçesi ile Moğolca Arasındaki Ortak Bir Edat 'Ele'. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*(3/4), 71- 74.
- Arıkoğlu, E., Alimova, C., Askarova, R., & Selçuk, B. K. (2018). *Kırgızca-Türkçe Sözlük I II*. Ankara: Bengü .
- Atabey, İ. (1998). Türkiye Türkçesi ile Kırgız Türkçesinin Kelime Grupları Bakımından Karşılaştırılması. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Banguoğlu, T. (1974). *Türkçenin Grameri*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Barutçu Özönder, S. (Güz 2001). Türkçe Enklitik Edatlar Üzerine: çI/çU. *KÖK Araştırmalar, III*(2), 75-86.
- Caparov, Ş., & Sıdıkova, T. (2013). *Azırkı Kırgız Tilinin Leksikologiyası cana Leksikografıyası*. Bişkek: İ. Arabayev Kırgız Mamlekettik Universiteti Mamlekettik Til cana Madaniyat İnstitütü.
- Elebayev, M. (1936). *Uzak Col*. Frunze.
- Ercilasun, A. B., & Ziyat, A. (2014). *Kâşgarlı Mahmud Dîvânu Lugaâtı't- Türk (Giriş- Metin- Çeviri- Notlar- Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizi Büro Basım Evi.
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Yayım.
- Ergönenç Akbaba, D. (2004). Nogay Türkçesinde Kip Pekiştiricisi: Tağı/ Tağa. V. *Uluslararası Türk Dil Kurultayı* (s. 963-973). Ankara: TDK Yayınları .
- Gabain, A. V. (1988). *Eski Türkçenin Grameri* . Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Gürsoy Naskali, E. (1997). *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1996). *Karahanlı Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (2015). *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul : Bilge Kültür Sanat.
- Hacıeminoğlu, N. (2015). *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- İnternet: Çağatay, S. (1964). Türkçede ki < erki. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, 245- 250. <https://dergipark.org.tr/pub/belleten/issue/38262/442531> adresinden alındı
- İnternet: (2016, Aralık 05). <http://trkdilvdbyt.blogspot.com.tr/2013/08/cagdas-turk-yazi-dilleri-i.html> adresinden alındı

İnternet: bizdin.kg. (2018, Eylül 10). <http://bizdin.kg/%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8/%D0%9A%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BF%D1%82%D0%B5%D1%80/>. bizdin.kg: <http://bizdin.kg/%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B8/%D0%9A%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BF%D1%82%D0%B5%D1%80/> adresinden alındı

İpek, B. (2009). Türkçede Pekiştirme Edatları . *Doktora Tezi*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kamacı, D. (2014). Türkçede Pekiştirme (Anlamsal, Sözdizimsel, Yazımsal). *Yüksek Lisans Tezi*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karaağaç, G. (2018). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kasapoğlu Çengel, H. (1996). Kırgız Türkçesindeki 'Eken' Üzerine. *III. Uluslararası Türk Dili Kurultayı* (s. 643-651). Ankara : Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları .

Kasapoğlu Çengel, H. (2005). *Kırgız Türkçesi Grameri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kasimbek, T. (1998). *Singan Kılıç*. Bişkek: Kırgızistan Basma Üyü.

Kasimbek, T. (2008). *Kırgın*. Bişkek: Biyiktik Basması.

Koca, S. (2018). Klitik Kavramı ve Türkçede Klitikler I. *Dil Araştırmaları*, 299-315.

Korkmaz, Z. (Ankara). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. 1992: Türk Dil Kurumu.

Kudaybergenov, S., Tursunov, A., & Sıdıkov, C. (1980). *Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası*. Frunze: İlim Basması.

Onur, B. (2016). Kazak Türkçesi, Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Örnekleriyle Zarf-Fiil Eklerinin Edat Türetme İşlevi. *SUTAD, Bahar*, 229-244.

Rıskulov, S. (1991). *Kara Shumkar*. Frunze: Frunze Adabiyat Basması.

Sağır, B. (2015). Özbek Türkçesinde Enklitikler. *Yüksek Lisans tezi* . Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şirin, H. (2015). *Kül Tigin Yazıtı Notlar*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Şirin, H. (2016). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tekin, T. (2005). Türk Dil ve Dialektlerinin Yeni Bir Tasnifi. E. YILMAZ, & N. DEMİR içinde, *Makaleler 3 - Çağdaş Türk Dilleri* (s. 361-386). ANKARA: Grafiker.

Toktonaliyev, C. (2005). *Han Ormon*. Bişkek: AAK Akıl Basması.

Uygur, C. V. (2002). 'En' Sözü Kullanılış Yeri ve İşlevine Dair. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, 50(2002/1), 82-94.

Üstüner, A. (2003). *Türkçede Pekiştirme*. Elazığ.

Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Yabancı Dil Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Karataş, Meryem
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti
Doğum tarihi ve yeri : İstanbul 16.01.1992
Medeni hali : Bekâr
Telefon : 0534 860 46 06
e-mail : meryemm.karatass@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları	Devam ediyor
Lisans	Gazi Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları	18. 07. 2015
Lise	Boğaziçi Behçet Kemal Çağlar Lisesi	15.07. 2010

Yabancı Dil

İngilizce

Hobiler

Plak koleksiyonu

